

Politikai orientációs mintázatok a nemzeti identitás tükrében

Mit gondolnak a délvidéki magyarok alapvető történelmi, nemzeti és politikai kérdésekről?

Bevezetés

A nemzeti közösségek létét tagjai közös kulturális alapja biztosítja, mely nemcsak a tudást, de ítéletalkotást és érzéseket is jelent. Nincs olyan nemzetállam, amely lemondana arról, hogy a különböző intézményei és közpolitikai révén az újabb generációk számára is átadja ezt a „közös nevezőt”. Mindez elsősorban az oktatáspolitikai révén valósul meg, és jó esetben nem utópiára épített ideológiák vagy kirekesztő gondolatok képezik az alapot, hanem olyan értékek (illetve ezeket tükröző hagyományok, szabályok, intézmények ismerete), melyek alkalmasak a pozitív közösségi érzésnek és a ráalapuló jövőképnek az építésére. A nemzeti kisebbségek viszont sokkal nehezebb helyzetben vannak e téren is: a nem megfelelő tantervek és oktatási anyagok hiányát csak egyes személyek oktatásban és nevelésben nyújtott teljesítménye, közties csoportok tevékenysége és a család enyhítheti.

Sajnos ma a délvidéki magyar közoktatásból nagyon sok dolog hiányzik: a természeti és társadalmi *rendszerek logikájának* átadása, az átfogó látásmódra való irányítás, az elméleti tudás gyakorlati *alkalmazásának és hasznának* bemutatása, alapvető pénzügyi ismeretek tanítása, illetve a hagyomány és a történelem feldolgozása - az a munka, amit Hannah Arendt a gyöngyhalászéhoz hasonlít: *“a tengerfenékre megy [...], nem azért, hogy az egészet kitermelje és a felszínre hozza, hanem hogy a mélyben a gazdagságot és ritkaságot, gyöngyöket és korallokat kitörje és töredékként a napfény felszínére mentse”* (Arendt, 1989:229).

Ernest Renan tömör meghatározása szerint „a nemzet közös emlék a múltból és közös terv a jövőre”.

Miután csúfosan megbukott a balliberálisnak nevezett kurzus (melynek képviselői e definíció alapján kizárták a nemzetből a határon túli magyarokat¹), a délvidéki magyarság pedig korábban nem tapasztalt kulturális autonómiát vívott ki, lehetőség nyílik rá, hogy a *nemzeti együttműködés* a határon átnyúló kapcsolatok szintjén és a Vajdaságon belül is tartalommal töltődjön fel, ennek pedig kiemelt területe kell legyen a délvidéki magyar nyelvű oktatás.

A tanulmány a kutatás eredményével kapcsolatban nem tartalmaz normatív elemeket. Egyszerűen az a célja, hogy bemutassa, összefoglalja a délvidéki magyarság (különösen a fiatalok) politikai kultúráját és identitását a meghatározott szempontok szerint. Az olvasó maga vonhatja le a következtetéseket, a különböző jelenségek „pozitív” vagy „negatív” voltát illetően. Bizom benne, hogy az, aki döntéshozói, oktatói, szervezői, közírói vagy bármilyen más szempontból érdeklődik a délvidéki magyar identitás és politikai kultúra pillanatnyi állapotával kapcsolatban, az hasznos információkhoz jut az elemzésből.

1. Elméleti alapok

A politikai kultúra fogalma alatt a politikával kapcsolatos viszonyulások, predispozíciók együttesét értjük (Körösenyi et al., 2003:25). Elsősorban a politikatudomány tárgyát képezi, ugyanakkor a számításba vehető tényezők nagy változatossága miatt hangsúlyozni kell interdiszciplináris jellegét. Az elemzések történelmi, szociológiai és szociálpszichológiai aspektusai is számottevőek. Már a politikai kultúra kutatásának első fontos mérföldköve,² Gabriel Almond és Sidney Verba *A polgári kultúra*

¹ Ld. Bauer Tamás: *Nemzettel nem megy. Népszabadság, 2010. február 18.*

² Természetesen a politikai kultúra kutatásának is van számos tudománytörténeti előzménye (pl. Hérodotosz, Platón, majd Tocqueville, később pedig Schumpeter, Lazarsfeld, Parsons és mások munkái), így több mű is tekinthető kiindulópontnak (Almond, 1990/2000:5), de az vitathatatlan, hogy a politikai kultúrával kapcsolatos tanulmányok szinte megkerülhetetlen hivatkozása Almond és Verba műve.

(1963/1989) című tanulmánya is pszichológiai fogalmakra³ épült.

A kultúra alakítja ki azokat a viselkedési normákat, amelyeket a társadalom tagjai elismernek és rendszerint követnek, még ha személy szerint nem is osztják az adott értékrendszert (Dalton, 1996/2003:328). A kutatási terület fókuszában ezért gyakran az országok demokratizációjának feltételrendszere áll. A politikai kultúra tanulmányozása során így (az esetek túlnyomó többségében) az állam jelenti a vizsgálati egységet. A kisebbségben élő nemzeti közösségek politikai kultúráját viszont nem elegendő a hagyományos fogalmi keretek között vizsgálni. Jelen dolgozatban a Szerbiában élő magyarok példáján keresztül mutatom be az identitás fogalmának jelentőségét a kisebbségi politikai kultúra megértése szempontjából.

A társadalmi identitás az egyén énképének része, ami a társadalmi csoportokhoz való tartozás tudásából, a csoporthoz tartozás értékeléséből és érzelmi jelentőségéből ered (Tajfel, 1981:255). A minimális csoportparadigma⁴ rámutat, hogy még a nemzeti identitásnál sokkal felszínesebb tartalmú azonosulásoknak is jelentős mértékű befolyásuk lehet a gondolkodásra és cselekvésre. Az, hogy a nemzeti önzonosság-tudatnak hatása van a politikai orientációs mintázatokra a Szerbiában élő magyarok esetében, már első pillantásra is nyilvánvaló, hisz az önkormányzati és parlamenti választásokon résztvevők nagy része rendszeresen „magyar előjelű” pártra szavaz. A kép viszont sokkal árnyaltabb, hisz „*akik ugyanazon társadalmi kategóriába tartoznak, eltérő válaszokat adhatnak annak mértékétől függően, hogy mennyire érzik magukat érzelmileg elkötelezettek csoportjuk iránt*” (Ellemers et al., 1999:373). Tovább bonyolítja a kérdést, hogy az identitás és a politika közötti összefüggés nem egyirányú. Az identitáskutatás élettörténeti megközelítése szerint az identitás az életesemények révén tagolt, az emlékezetben őrzött élettörténet, illetve a hozzá kapcsolódó értelmező-értékelő minősíté-

sek és érzések reprezentációja. „*Az egyén identitás-történetében mint szubjektív tükörben a megélt történelem valósága jelenik meg, jóllehet »tükör által homályosan«.* (...) Az ismételt közlések során ezek kristályosodnak ki a kisebb vagy nagyobb közösségek mikronarratívájává. Ezekben tárulkozik fel a történelmi események (például 1956) kezdetben változatos, csoportokhoz kötött arculata” (Pataki, 2004:68). A személyes értelmezések kollektivizálódásának is fontos csoport- és közösségformáló ereje van: a politikai és történelmi események, helyzetek így hatással lehetnek az egyén önzonosságára. Az élettörténetek (és az azokat befolyásoló politikai és nem politikai események) értelmezésének dinamikus nyilvánossága aktiválja és befolyásolja az identitásképzést.

A nemzeti identitás a nemzetekként definiált közösségekkel való azonosulás irányát és mértékét jelenti. E definíció rávilágít arra, hogy az önzonosság vizsgálatakor a választási lehetőségekkel, tehát a nemzeti közösség meghatározásának lehetséges módozataival érdemes kezdeni az elemzést. A nemzet két ideáltípusa: az államnemzet és a kultúrnemzet. Ezek más-más politikai és társadalmi körülmények között születtek meg, és más-más politikai és társadalmi szükségletek kielégítésére szolgáltak. Az államnemzet (vagy politikai nemzet) fogalma jelenorientált, amelyben a földrajzi tér szervezésének van jelentősége. Alapja a közös jogi és politikai kerethez való tartozás és az államhatárok által jelölt közös terület. A politikai nemzet tagjainak identitása alapvetően az állam és az egyén viszonya mentén szerveződik (Szabó, 2006:202). A kultúrnemzeti koncepció viszont már nem a szuverénhez, az állam saját független területén működő adminisztratív intézményeihez való viszonyt emeli a közösségi azonosulás meghatározójává, hanem a különböző *kulturális intézményeket*. E nemzetfelfogások nem jelennek meg vegytiszta formájukban és számos közös pontot is felfedezhetünk (Dieckhoff, 2004), de az esetek többségében egyértelműen eldönthető, hogy mely koncepció a domináns.

³ Például az attitűd fogalmára, mely a személyek által elsajátított, tartós, erősen érzelmi vonatkozású orientációkat jelent. A politikai orientációknak pedig (szintén pszichológiai alapon) három típusát különböztetik el: kognitív (ismereten alapuló), affektív (érzelmi) és evaluatív (értékelő).

⁴ Tajfel azt vizsgálta, hogy mik azok a minimális feltételek, amik csoportfolyamatokat indítanak be. A kísérletek eredménye pedig az volt, hogy pusztán a csoportba sorolás elegendő, hogy az emberek a javak elosztásánál a saját csoportnak kedvezzenek, szemben a más csoportba tartozókkal. A jelenség magyarázata, hogy emberek csoporttagságukkal pozitív önértékelésre szeretnének szert tenni: a saját csoport preferálása a külső csoporttal szemben kifejezi a saját csoporttal szembeni megbecsülést, és ezzel hozzájárul a pozitív önértékeléshez (Tajfel, 1982:23).

Az elemzésben három fő területet különítettem el. Az elméleti alapok és történeti örökség felvázolását követően a délvidéki magyar fiatalok nemzeti identitását vizsgálom (1). Az elemzés következő része a politikai kultúrára és annak jellemzőire terjed ki (2), míg végül az önazonosság és a politikai orientációs mintázatok, tehát az előző két terület összefüggésével kapcsolatban kialakított hipotézisek helytállóságát vizsgálom (3). A kutatás alapjául egy saját tervezésű online kérdőíves felmérés szolgált.

A politikai kultúra fogalma több nézőpontból is elemezhető. Körösi András két fő megközelítést határol el: „*az egyik szerint a politikai kultúra a politikai közösség kollektív kulturális, magatartásbeli és viselkedési mintáit, problémamegoldással és konfliktuskezeléssel kapcsolatos kollektív megoldási módjait jelenti. A politikai kultúra a másik megközelítés szerint az egyének politikával, politikai rendszerrel, politikai közösséggel kapcsolatos attitűd-együttesét, beállítottságát, érték- és normarendjét, preferenciáit, információit és készségeit jelenti*” (Körösi et al., 2003:26). Ez utóbbi szerint tehát a politikai közösséget az jellemzi, hogy a különböző politikai értékek, normák, attitűdök miként oszlanak el a tagjai között. Először Lucien Pye hívta fel a figyelmet arra, hogy a politikai kultúra olyan komplex jelenség, melyet nem fed le megfelelően Almond és Verba első definíciója, tehát a politikai kultúra több mint az „*orientációs mintázatok eloszlása*” a közösség tagjai között. Pye egy sokkal dinamikusabb kapcsolatot és kölcsönhatást feltételezett, amikor a politikai kultúrát nemcsak mint a társadalmi tanulás, a szocializáció során elsajátított jelenséget kezelte, hanem mint a múltból örökölt történelmi-kulturális örökséget is (Simon, 1999:352). A kollektív szint jelentőségét hangsúlyozza Archie Brown is. Definíciója szerint a politikai kultúrát „*a történelem és a politika szubjektív érzékelése, az alapvető hitek és értékek, az önazonosság és a hatalmi viszonyok jellemzői, valamint a politikai tudás és várakozások alkotják, melyek egy adott nemzet vagy társadalmi csoport sajátos történelmi tapasztalatainak termékei*” (Brown, 1977:1).

Az összefüggések megértését segíti a két megközelítés együttes alkalmazása, tehát az átfogóbb meghatározás elfogadása. A kollektív szint alapját a történelmi örökség jelenti. A politikai kultúra ezen aspektusát a domináns nemzetfelfogás változásával együtt mutatom be.

2. A történelmi örökség

Nem célokom a történelmi előzmények részletes bemutatása, az viszont nélkülözhetetlen, hogy bizonyos eseményeket és folyamatokat kiemeljek, hisz ezek fontosak lehetnek a *róluk alkotott kép* miatt, vagy azért mert *hosszú távú hatásuk* volt a délvidéki magyarok gondolkodására, tehát szerves részét képezik a továbbélő kulturális mintázatoknak.

2.1. Politikai kultúra és nemzetfogalom Trianon előtt

A politikai kultúra formálódásában kollektív szinten a tradíciók, jelentős történelmi események játszhatnak hosszú távon is maradandó szerepet. Az empirikus kutatások előtt is voltak olyan gondolkodók, akik e tradíciókat, a magyarok politikához való viszonyát vizsgálták. Az elsősorban szellemtörténeti indíttatású nemzetkarakterológia a két világháború között a nemzeti sajátosságok feltárását tűzte ki célul. A XIX. századi gondolkodók közül Széchenyi Istvánt kell mindenképp megemlíteni, aki például a szalmalángtermészetet, közrestandságot és hiúságot a magyarok „*ősi rossz tulajdonságaként*” említette. A XX. századi szerzők közül Prohászka Lajos, Szekfű Gyula, Babits Mihály és Karácsony Sándor emelhető ki.

Prohászka *A vándor és a bujdosó* című művében a magyar nemzeti sajátosságokat a némethez hasonlítva jut arra a következtetésre, hogy a magyarokat a „*finitizmus*” jellemzi. Ez rejtőzködésre és elzárkózásra, a szűkös, de biztos és kiegyensúlyozott élet pusztá megőrzésére és fenntartására való hajlamot, a védekezésre, határoltságra, lezárultságra való törekvést jelent. Prohászka szerint, ahol az érzelem uralkodik, ott nincsenek praktikus célok, ott a rezignáció, az elrendeltségben való hit uralkodik. A magyarokat Prohászka szerint a kettős arculat jellemzi: van egy keleti, melyet az „*Attila-álmok*” és egy nyugati, melyet a „*Nyugat-akarás*” jellemez (Kurtán, 2003:153). A korabeli közéletben nagy vitát váltottak ki e megállapítások, így számos reakció született. A nemzetkarakterológiai művek összefoglalásaként elmondható, hogy azokban elsősorban az *apátiát, borúlátást és passzív rezisztenciát mint életformát (szemlélődő realizmust)* emelték ki.

A dualizmus korszakának állameszménye a magyar politikai nemzet fogalmán alapult. Például az 1868-as nemzetiségi törvény „*politikai nemzet*”

a magyar nemzetet értette, melybe beletartoznak a más nemzetiségűek is. A modern nemzettudatok kialakulása idején Magyarországon már készen voltak mind az állampolgárságon alapuló jogi-politikai, mind pedig a nyelvi, vallási, származási, kulturális azonosságtudat elemeiből építkező nemzet modelljének fogalmi keretei. Ezek nyitottak voltak egymás irányában, ami sokak számára tette lehetővé az asszimilációt is, de a nemzeti kisebbségek külön nemzettudatának megerősödését is (Szabó, 2006:211). Döntő történelmi eseménynek az első világháború lezárása tekinthető, mely után a kultúrnemzet koncepciójának nem lehetett valós alternatívája Magyarországon, és az elcsatolt területeken is ez vált domináns nemzetfelfogássá.

2.2. Magyarok a délszláv államban 1920 és 1990 között

A két háború közötti időszak az élet számos területén radikális változást hozott a délvidéki magyarság számára. Bizonytalanságérzetüket fokozta a vajdasági magyar regionális kulturális hagyományok, intézmények szinte teljes hiánya is. Szenteleky Kornél⁵ szavaival: „*Nekünk nem voltak tradícióink, ezen a tájon sohasem volt kulturális vagy érzésművelődési regionalizmus, ezért a regionális öntudat, illetve annak szükségessége sokkal később fejlődött ki, mint Erdélyben (...)*” (Juhász, 1995:65).

Az új hatalom elsősorban a közigazgatás, a kultúra és az oktatás területén, valamint a földreform és a betelepítések révén éreztette hatását. Mindezek ellenére a korszak a II. világháború utáni időkhöz viszonyítva sokkal kevésbé él a kollektív emlékezetben. Ez elsősorban „átmeneti időszak” jellegével, időbeni távolságával magyarázható, valamint azzal, hogy a kommunista rezsim első korszakától eltérően nem volt totalitárius rendszer. A regionális szintű önszerveződés gyökerei is ezen időszakig nyúlnak vissza: 1922-ben alakult meg az első délszláv államban működő magyar párt Zentán, mely 1929-ig, a királyi diktatúra bevezetéséig működhetett (A. Sajti, 2008:110).

1941 áprilisában a közös német, olasz és bolgár támadás hatására a királyi Jugoszlávia szétesett

és kapitulált. A független horvát állam megalakulását követően megindultak a magyar csapatok is, és visszafoglalták Bácskát. A három és fél éves magyar uralom elsősorban oktatási-művelődési téren hozott pozitív változást az ottani magyarok számára. Csalódást is okozott azonban, hogy elmaradt a várt földreform, amely végre földhöz juttatta volna a kisemmitelt magyarokat.

A II. világháborút követő, három és fél évtizedet átfogó korszak rendkívül fontos a délvidéki magyarok identitásának megértése szempontjából. A vizsgált korosztály tagjainak szülei e rendszerben szocializálódtak, de jelentős részük maga is élt a titói Jugoszláviában és tanúja lehetett a rendszer végóráinak. Az elemzés szempontjából különösen fontos a nyilvánosság felett gyakorolt teljes kontroll, a rendszer kommunista ideológiája, a kulturális és politikai önszerveződés akadályai illetve a lakosság (környező országokhoz viszonyított) magas élet-színvonala.

Josip Broz Tito, a partizánhadsereg főparancsnoka 1944 októberében katonai közigazgatás bevezetését rendelte el, mely 103 napig tartott. Hamarosan megkezdődött a magyarok internálása és táborkba zárása. A Vajdaság területén 40 internálótábort állítottak fel. Egyes falvak magyar lakosságát teljesen kitelepítették vagy kiirtották. A kivégzett ártatlan magyarok számáról mindmáig viták folynak, de a források többsége szerint 15-20 ezer közötti az áldozatok száma. Az 1944 ősze után kiutasított és elmenekült magyarok száma ráadásul csaknem kétszer akkora volt, mint 1918 után (kb. 85 000 fő). A délvidéki magyarság elitje teljes egészében lecserélődött. A hatalomváltást követően például csak három diplomás magyar középiskolai tanár maradt a tartományban. Az értelmiségi utánpótlás pedig rendkívül korlátozott volt.⁶ Alapvető eltérés a két világháború közötti időszakhoz képest az is, hogy nem beszélhetünk intézményesített magyar kisebbségpolitikáról, csak a kommunista párton belüli érdekérvényesítésről. Fontos különbség továbbá a nyilvánosság feletti teljes kontroll. Ennek egyik leghatékonyabb eszköze az egyetlen vajdasági magyar napilap, a Magyar Szó⁷ volt, melyet a Jugoszláv Kommunista Párt alapított még 1944-ben. A háború utáni években

⁵ Szenteleky Kornél (1893-1933) szerb származású magyar író, költő, a vajdasági magyar irodalom egyik jelentős képviselője volt.

⁶ Adminisztratív eszközökkel korlátozták a Magyarországon tanuló magyar hallgatók számát, az újvidéki magyar tanszékét pedig csak 1959-ben szervezték meg, de ezzel ki is merült a magyar nyelvű felsőoktatási intézmények sora.

⁷ A lap 1945-ig Szabad Vajdaság néven jelent meg.

pedig számos magyarelles, a magyarok kollektív bűnösségét hangsúlyozó cikk is megjelent (*Kalapis, 1994*). A lap elsődleges szerepe a kommunista ideológia és a párt álláspontjának terjesztése volt.

Az indulatok elültét követően a Tito vezette Jugoszlávia új nemzetiségi politikát hirdetett. A Jugoszláv Kommunista Pártban a párt nemzetiségpolitikájának köszönhetően számarányuknál nagyobb mértékű volt a nemzetiségek aránya. A magyarság nemzeti alapú politikai önszerveződésének lehetősége azonban szinte a nullával volt egyenlő. (*Hornyák, 2008:251*). A titói kisebbségpolitika elismerte az egyén kisebbségi jogait, de megakadályozta a nemzetiségek közösséggé szerveződését. Egy, a nemzeti kisebbségekről szóló 1959-es határozat szerint a kisebbségek nemcsak annak a nemzetnek a részei, melyből származnak, hanem összekapcsolódnak azzal az országgal, ahol élnek. A jugoszláv vezetés stratégiai célja volt a kulturális nemzetfelfogás háttérbe szorítása és a *jugoszláv nemzet*, illetve az önálló *jugoszláviai magyar nemzet* létrehozása.

A vajdasági magyar elit nagy része azon a véleményen volt, hogy érdemes feladni a hagyományos magyar nemzetfogalmat a *jugoszlavizmus* javára (*Hornyák, 2008:254*). Hangsúlyozni kell, hogy a délvidéki magyarság megtizedelését és teljes „lefejezését” követően az új elit a jugoszláv kommunizmus – az élet szinte minden szegletét átható – rendszerében szocializálódott. Nemhogy a világháborút követő vérbosszúról, de például a „*padlássöprések*” és „*bajusztépések*” alkalmával meghurcolt emberek helyzetéről sem lehetett nyilvánosan beszélni. Nemcsak a sajtó, de a teljes oktatás is a jugoszláv kommunisták politikai céljainak rendelődött alá – a történelemoktatás a rendszer legitimitásának alátámasztásául szolgált, és ennek megfelelően hangsúlyozták például az újvidéki „hideg napokat” is. A délvidéki magyarok mindeközben Magyarország felől nem számíthattak sem eszmei, sem anyagi támogatásra. A jugoszláviai életszínvonal pedig fokozatosan emelkedett és meghaladta a környező országokét (*Vékás, 2008:355*).

A Jugoszlávián belüli önmeghatározás során felértékelődött a regionális kötődés is. Általánosságban elmondható, hogy a vajdasági jelzöt büszkén használták az egyéb szerbiai vagy jugoszláviai ré-

gióktól és köztársaságoktól való megkülönböztetés céljából. A Vajdaság a két világháború között nem volt önálló közigazgatási egység. 1945-ben a Szerb Köztársaság autonóm tartományává szervezték. Ennek a jelentősége az 1974-es alkotmánnyal nőtt meg, amikor a terület szinte a köztársaságokkal azonos státust kapott.

2.3. A délvidéki magyarok helyzete az elmúlt két évtizedben

Az emberek életét e viszonylag rövid történelmi időszak alatt is éles határvonalként tagolták a háborúk és politikai fordulatok. Az első nagy földrengés-szerű változást a szocialista Jugoszlávia felbomlása hozta. A kilencvenes évek legnagyobb kihívásait a szerb nacionalizmus fellángolása, a délszláv háborúhoz való viszonyulás, az új rendszerben történő önszerveződés, az életszínvonal gyors zuhanása,⁸ az elhúzódó háború okozta depresszió, az elvándorlás miatti veszteségek és a Vajdaságba érkező menekültekkel kapcsolatos problémák jelentették.

A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (JSZK) 10,4 millió lakosából 344 ezer vallotta magát magyarnak 1991-ben.⁹ 1990. március 31-én a bácskai Doroszlón, négy évtized után megalakulhatott az első független délvidéki magyar érdekvédelmi szervezet, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK). Hosszas halogatás után, augusztusban az illetékes állami szervek bejegyezték a VMDK-t. Ezt követően kezdődhetett meg helyi alapszervezeteinek létrehozása. Tagságának létszáma hamarosan elérte a 25 ezer főt. A szervezet megalakulását követően levélben kérték a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiát arra, hogy vizsgálják ki az 1944-45-ben elkövetett vérbosszú körülményeit, hogy a vajdasági magyarság mint közösség megtudja a teljes igazságot. A párt tiltakozott a Szerbia *gerrymandering* jellegű körzetesítése és az élükre kinevezett kormánybiztosok központosító politikája ellen. 1992-ben a közgyűlés elfogadta azt az autonómiatervet, amely a személyi és a területi elv, valamint a helyi önkormányzatok elemeit egyesítette. 1994-ig a magyar érdekvédelem elsősorban az erőszakos mozgósítás elleni politikai küzdelemre és következményeinek ellensúlyozására

⁸ A nemzetközi embargó, az annak következtében bekövetkezett hiperinfláció, majd a gazdasági összeomlás a lakosság súlyos elszegényedését eredményezték.

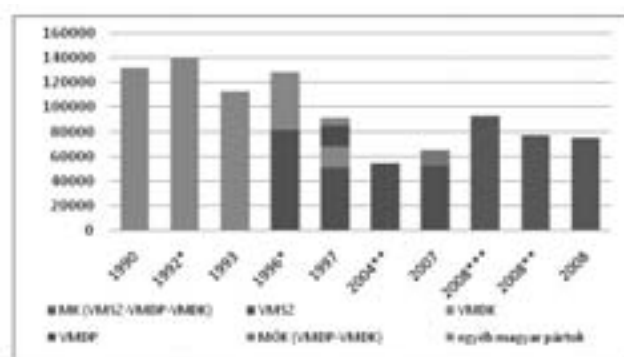
⁹ 1991-ben a Vajdaságban a magukat magyarnak vallók száma az 1981. évi alig több mint 88,48 százalékát tette ki, a tartomány lakosságához viszonyított arányuk pedig 18,94-ről 16,94 százalékra csökkent.

ra összpontosult. Az első horvátországi és boszniai szerb menekültcsoportok betelepítési kísérletétől kezdődően tevékenységének súlypontja a nemzeti arányok erőszakos megváltoztatása elleni harcra helyeződött (*Jelentés a vajdasági magyarok helyzetéről, 2006*).

Az 1920-as évek óta rendszeresen alkalmazott asszimilációs gyakorlatnak megfelelően a délszláv háború során is tízezres nagyságrendben telepítették le a menekülteket a tömbben élő magyarság lakóterületén és Nyugat-Bácskában. 1995-ben a horvát katonai akció után a knini Krajínából Jugoszlávia közel 150 ezer menekültet fogadott be, közülük mintegy 110 ezret a Vajdaságba irányítottak. A felfegyverzett szerb menekültek több helyi atrocitást provokáltak elsősorban horvát- és magyarlakta településeken. A NATO jugoszláviai akcióját követően is számos menekült érkezett a Vajdaságba. Koszovóból ekkor 10-15 ezer személy költözött át a tartomány területére.

A magyar érdekérvényesítést 1994 és 2007 között a fragmentálódás jellemezte, mely 1997-ben érte el csúcspontját. Miután a VMDK 1994-es tisztújító közgyűlése elvetette a párton belüli platformok létrehozásának lehetőségét, az ezzel szembeszegülők fokozatosan kiszorultak a pártból, majd 1994-ben Zentán Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) néven, Kasza József vezetésével új magyar pártot hoztak létre.¹⁰ 1997-ben a VMDK vezetőinek és aktivistáinak egy csoportja megalakította a Vajdasági Magyar Demokrata Pártot (VMDP), melynek elnöke a VMDK korábbi vezetője, Ágoston András lett.

A szövetségi parlamenti (1992, 1996), szerb-ai parlamenti (1990, 1993, 1997, 2007, 2008)¹¹, tartományi gyűlési választásokon (2004, 2008) és köztársasági elnökválasztáson (2008) magyar listákra, illetve személyre leadott szavazatok számának alakulása az 1. ábrán látható. A magyar pártokra leadott szavazatok száma jelentősen csökkent, ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a délvidéki magyarok száma 2002-ben közel 50 ezer fővel volt kevesebb, mint tíz évvel korábban.¹²

1. ábra A választásokon magyar listára, illetve jelöltre leadott szavazatok száma

Forrás: Saját szerkesztés a Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján
Szerbiai parlamenti választás; * Szövetségi parlamenti választás; ** Tartományi gyűlési választás
*** Köztársasági elnökválasztás

A NATO 1999 márciusában indított légitámadás-sorozata – melyben számos vajdasági célpontot is megsemmisítettek, és a délvidéki magyar városokban napi rendszerességgel szólalt meg a légiriadó – fokozta a századvég kilátástalanság-érzetét (*Hódi, 1999*). Jelentős változást hozott azonban a 2000-es év, és az ekkor bekövetkezett demokratikus fordulat. Az egyetemi mozgalomként indult Ellenállás (Otpor) gyorsan jelentős tömegbázisra tett szert a délvidéki magyar fiatalok körében is. Nem csak egyetemisták, de számos középiskolás tanuló is csatlakozott (*Szabó Palócz, 2000*). Ugyanakkor nem a mozgalomban való részvétel a legfontosabb szempont, hisz ez nem válhatott tömegessé, de a lakosság mozgósítása a politikai részvétel nem konvencionális formáira már annál jelentősebb. A magyar városokban is tüntetés-sorozatokat szerveztek az előrehozott választásokért.

2000. október 5-én mondott le (az elnökválasztási csalások miatt kitört tömegdemonstrációk hatására) államfői posztjáról Slobodan Milošević. A parlamenti választásokra decemberben került sor, ahol 64.7 százalékos szavazataránnyal győzött Szerbia Demokratikus Ellenzéke, a tizennyolc pártból álló DOS (melyben a Vajdasági Magyar Szövetség is

¹⁰ A VMSZ megalakulása után tagja, illetve támogatója lett az 5 köztársasági parlamenti képviselőből 3, a 18 tartományi képviselőből 13, valamint az összes (7) magyar többségű önkormányzat polgármestere.

¹¹ 2000-ben a Milošević-rezsim elleni demokratikus összefogás keretében, 2003-ban pedig az 5 százalékos parlamenti küszöb miatt a magyar pártok választási koalícióban indultak szerb pártokkal.

¹² A 2002. évi népszámlálás adatai szerint Szerbia területén 295.379, a Vajdaság területén 290.207 magyar élt – 76,86 százalékuk Bácskában, 21,67 százalékuk Bánát és 1,45 százaléka a Szerémség területén.

részt vett). A demokratikus Szerbia első kormányfője Zoran Đinđić, a Demokrata Párt vezetője lett. „Két, viszonylag jó és dinamikus esztendő után, 2002 végétől megtört a lendület, és reális veszélyt jelentett a visszarendeződés lehetősége. A többszöri eredménytelen elnökválasztási fordulók, az átalakulás motorjának számító Zoran Đinđić kormányfő meggyilkolása (2003. március 12.), a radikálisok 30 százalék körüli támogatottsága több egymást követő választáson is, Vojislav Koštunica 2004 és 2008 között regnáló kormányainak »egy lépés előre, kettő hátra« politikája – bizony, meglehetősen ijesztő perspektívákkal fenyegettek” (Juhász, 2010:4). A 2008-as elnökválasztás és parlamenti választás eredménye, majd a radikálisok „keményvonalának” marginalizálódása Szerbia európai irányultságának megerősödésére engednek következtetni.

Ez elmúlt évtizedben a délvidéki magyarok helyzete fokozatosan javult, de végig kettősség jellemezte: Vajdaság autonómiája¹³ és a szerbiai kisebbségek jogai¹⁴ terén pozitív változások történtek, de egyes időszakokban igen gyakoriak voltak a magyarelles atrocitások, melyek nem csak a helyi közvéleményt tematizálták, de nemzetközi visszhangot is kaptak. A magyarelles támadások száma 2004-ben és 2005-ben érte el csúcspontját, de a későbbiekben is rendszeresek voltak a személy elleni támadások, a helységnévtáblák magyar részének lefestése és az épületek falain megjelenő uszító feliratok. A felháborodást fokozta a szerb rendőrség és igazságszolgáltatás tevékenysége és elfogult döntései.¹⁵

A magyar érdekvégyesítés szempontjából fontos megemlíteni, hogy a felvidéki MKP-hez hasonlóan egységes és stabil együttműködés nem alakult ki. A Magyar Koalíció, mely Pásztor István vezetésével jött létre, választási koalícióként működött a VMSZ, VM DP és VM DK között. Jelen-

leg öt magyar politikai párt működik Szerbiában. Az említettekén kívül a Magyar Polgári Szövetség és a Magyar Remény Mozgalom.

A nemzeti kisebbség nem csupán egy etnodemográfiaailag meghatározott csoport, hanem egy dinamikus politikai beállítottságként fogható fel (Brubaker, 1996). Anyaországnak azokat az államokat tekinthetjük, melyek a kultúrnemzeti koncepció nyomán nemcsak állampolgáraikért, de az etnokulturális dimenzióban hozzá kötődő, más országban élő személyekért is felelősséget éreznek. Roger Brubaker szerint a nemzeti kisebbség a hárompólusú nemzeti viszonyrendszerben értelmezhető, melynek fő elemei: a nemzeti kisebbség, az állampolgárság szerinti ország és az anyaország. E hárompólusú viszonyrendszer központi eleme a kölcsönös megfigyelés és alkalmazkodás: a szereplők figyelmesen és folyamatosan követik a másik két mezőn belüli és közötti viszonyokat és eseményeket. A megfigyelések alapján a másik területén történt eseményeknek, relációknak különböző értelmezéseket adnak. Természetesen a délvidéki magyarok gondolkodását és kötődéseit sem csak a szerbiai események, de az anyaországgal kapcsolatos várakozások is befolyásolták.

A magyarországi rendszerváltást követően lehetőség nyílt a magyar kormány határon túli magyarokkal kapcsolatos politikájának megújítására, és ezzel párhuzamosan megélnék a határokon átnyúló kapcsolatok. 1989 utáni időszak első korszaka 1994-ig tartott: ekkor épültek ki a határon túli támogatáspolitikai első intézményei, a Határon Túli Magyarok Hivatala (HTMH), az Oktatási Minisztérium határon túli ügyekkel foglalkozó főosztálya, illetve az e célra létrehozott alapítványok hálózata. Fontosak voltak a kommunikációban és a média területén történt változások is, például a Duna Televízió elindulása. 1994 után a támogatások szinten

¹³ 2002-ben elfogadták az úgynevezett omnibusztörvényt, amely bizonyos (oktatásügyi, szociálpolitikai, környezetvédelmi) jogszabályokat tartományi szintre helyezte vissza, de nem változott a Vajdaságnak a mилошевиći alkotmányban rögzített státusa. A 2006-ban elfogadott új szerb alkotmány valamelyest ismét bővítette a vajdasági hatásköröket. 2009-ben pedig a belgrádi parlament jóváhagyta a tartomány új statútumát és hatásköri törvényét. Ezek értelmében a Vajdaság saját törvényeket hozhat, önálló vagyonnal és bevételekkel rendelkezhet, nemzetközi megállapodásokat köthet és bizonyos feltételek megléte esetén a szerb mellett a magyar, horvát, szlovák, román és ruszin nyelvek is hivatalos státust kaptak.

¹⁴ 2009-ben a parlament elfogadta a nemzeti tanácsokról szóló törvényt is, mely szerint a kisebbségek demokratikusan választott nemzeti tanácsai a kulturális autonómia testületei. Feladatuk, hogy képviseljék az adott nemzeti közösséget, költségvetési támogatásból és adományokból gazdálkodhatnak, továbbá nyelvhasználati, oktatási, tájékoztatási és közművelődési kérdésekben döntéshozatali jogkörrel rendelkeznek, és intézményeket is alapíthatnak.

¹⁵ A magyarelles cselekmények után az elkövetőket vagy nem sikerült elfogni, vagy azok nem részesültek a jogszabályok alapján várható büntetésben. Az eredmények különösen ellentmondásosnak tűnnek, ha figyelembe vesszük, hogy öt magyar személyt a temerini eset kapcsán összesen 61 év börtönbüntetésre ítélték. Az ítéletet mindegyik vajdasági magyar párt elítélte, kiemelve, hogy a szerbiai bíróságok kettős mércét alkalmaznak.

tartása, és az elosztás szakmai megszervezése volt jellemző. Az Orbán-kormány időszakában jelentősen megnövelt támogatási rendszerben erőteljesen megjelentek a stratégiai programok (Bárdi, 2003:5). A ciklus fontos szimbolikus döntése volt a kedvezménytörvény elfogadása.

Az elmúlt húsz év legnagyobb vitáját és leghevesebb indulatokat kiváltó magyarországi eseménye a kettős állampolgárságról szóló 2004. december 5-én megrendezett népszavazás volt (Papp, 2005), mely rendkívüli módon megosztotta a magyarországi közvéleményt.

3. Mintavételi eljárás és az adatbázis jellemzői

Az elemzés a korábbi kutatások eredményeinek értelmezése mellett egy online kérdőíves felmérésen alapul, mely 2010. január 20. és március 20. között készült. Az alapsokaságot a 15 és 30 év közötti, az iwiw.hu és a poznanici.com közösségi oldalakon regisztrált délvidéki magyar fiatalok jelentik. Az adatbázis 405 elemű. A kitöltési arány 12 százalékos volt.¹⁶

Lakhely szerinti kvótás mintavétel történt, mely azt jelenti, hogy a közösségi oldalakon az adatközlésre való felkérés során figyelembe vettem a települések magyar lakosságának a teljes vajdasági magyar populációhoz viszonyított arányát. A kérdőív kitöltésére való felkérés kritériuma volt továbbá, hogy az adott személy adatlapján anyanyelvként a magyar legyen megjelölve.

Az általam használt internetes survey módszer több fontos szocio-demográfiai tényező szempontjából nem eredményez reprezentatív mintát, de alkalmas az orientációs mintázatok affektív és evaluatív vetületeinek feltérképezésére, az összefüggések feltárására. A felmérésben elsősorban a mélyszegénységben élők alulreprezentáltak. A válaszadók 52 százaléka férfi, 48 százaléka nő volt. Legtöbben a 20-25 éves korosztály tagjai (47%). 26 százalékuk 15-20 éves, 23 százalék pedig a 25-30 éves korcsoport tagja. Nagy többségük középfokú végzettséggel rendelkezik (60%). Ugyanakkor magasabb a felsőfokú (27%), mint az alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya (13%).

Mivel a kérdőív elsősorban értékelő és érzelmi vonatkozású kérdéseket tartalmazott, ezért nem va-

lószerűsíthető, hogy a kitöltéséhez szükséges kognitív képességek miatt torzulna az eredmény. Ezt alátámasztja az, hogy az egyéb módszerrel készült felmérésekben (melyeknek alapsokasága megközelítőleg azonos vagy részben átfedésben van a kutatásával) is szereplő attitűd-kérdésekre adott válaszok megoszlása hasonló vagy közel azonos képet mutat.

A felmérésben a MOZAIK 2001, a Kárpát Panel 2007, a Média 2007 és A vajdasági magyarok politikai felmérése 2008 kutatások egyes változói is szerepelnek. Az elemzés során így a 15-30 évesek és a teljes lakosság válaszainak megoszlását, valamint az adott korosztály körében készült 2001-es felmérést a jelen állapottal is összevetetem.

4. A délvidéki magyar identitástudat

A korábbi kutatások két legfontosabb megállapítása – az erős regionális, vajdasági kötődés, és a kultúrnemzeti koncepció dominanciája – érvényesek az online felmérésre is.

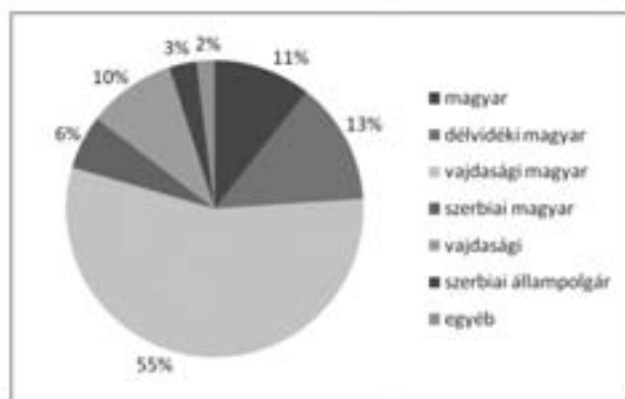
Az összes eddigi kutatás eredményéhez hasonlóan azok aránya a legnagyobb, akik „*vajdasági magyarként*” határozzák meg magukat (55,5%). Az általam használt kategóriák csak az IKM¹⁷ felmérésében használtakal egyeznek meg, melynek alapsokaságát a teljes lakosság képezte, és 2007 decemberében készült. Saját felmérésemben a második helyen a „*délvidéki magyar*” (13,3%), harmadik helyen pedig a „*magyar*” (10,6%) önmeghatározás áll. Itt látható némi különbség az IKM felméréséhez viszonyítva, melyben a „*délvidéki magyar*” önmeghatározást (9,4%) egyértelműen megelőzi a „*magyar*” (18,0%) válaszok aránya. Az önminősítő kategóriális besorolás során a *magyar* meghatározást teljesen nélkülöző kategóriák (*vajdasági; szerbiai állampolgár; egyéb*) összesített aránya 14,6 százalékos. Ez magasabb a teljes lakosság körében mért korábbi értékeknél (6-8%), de a MOZAIK 2001, 15-30 évesek körében készült felmérésnek a vonatkozó (*jugoszláv állampolgár; európai*) eredményéhez képest (13,2%) nem jelent nagy eltérést.

Abból kiindulva, hogy a délvidéki és vajdasági jelzőket illetően 2008 óta nem zajlott le számottevő közéleti vita ezek használatáról, arra következtetünk, hogy a fiatalok nagyobb arányban használják

¹⁶ A kérdőív kitöltésére 3375 személyt kértünk fel.

¹⁷ Identitás Kisebbségkutató Műhely: A vajdasági magyarok politikai felmérése. 2008

2. ábra Az önminősítő kategoriális besorolás megoszlása (N=405)

a délvideki kifejezést, mely (eltekintve földrajzi tartalmától) az 1920-45 közötti magyarországi retorikában gyökerezik és nem volt használatos sem a magyar, sem a jugoszláv kommunista rendszerekben. Ugyanakkor a fiatalok körében nagyobb azok aránya is, akik „kihagyják” önmeghatározásukból a magyar jelzőt.

A „vajdasági magyar” elsődleges önmeghatározással rendelkezők nagy száma miatt érdemes megvizsgálni második választásukat is. A felmérés során arra a kérdésre, hogy „Mit választana, ha előző válasza nem szerepelne a választási lehetőségek között? Leginkább úgy határoznom meg magam, mint...” egynegyed részük a délvideki magyar választ jelölte meg, mellyel megegyezik a „vajdasági” önmeghatározást választók aránya (25,6%). Ezeket a „szerbiai magyar” (21,8%) és a „magyar” (19,2%) identifikáció követi. Kevesebben sorolták be magukat „szerbiai állampolgárként” (3,2%) és „európaiként” (3,8%). Az elsődleges és másodlagos identitás között szignifikáns ($p < 0,001$) kapcsolat figyelhető meg ($C = 0,334$), mert a másodlagos identitás kiválasztásakor a csoportközi távolságok fontos tényezőnek számítanak. Ezek egy dimenziója például az affektív elköteleződés mértéke a magyarság iránt (ld. 1. táblázat).

Látható, hogy az önmeghatározás során a magyarságnak számos árnyalata különböztethető meg. Itt felmerül a kérdés, hogy a magyarságnak mint értéknek a megítélése mennyire erős az egyes csoportokon belül. Az önminősítő kategoriális besorolás (ön-sztereotipizálás) és az affektív elköteleződés az

identitás két különböző – bár egymással szorosan összefüggő – aspektusa (Pataki, 2004:23). Az alábbi táblázatban a magyarság mint érték fontosságának megítélése látható egyéni szinten (1 – egyáltalán nem fontos, 10 – nagyon fontos), mely rávilágít az említett összefüggés jelentőségére. A két véglet, a „délvidéki magyar” és a „szerbiai állampolgár” csoportokon belüli átlaga között nagy különbség figyelhető meg, ami nagy affektív elköteleződésbeli különbségre utal a magyarsághoz tartozás tekintetében. A két változó között közepesen erős statisztikai kapcsolat látható ($p < 0,001$; $\eta^2 = 0,395$).¹⁸

1. táblázat: A magyarság mint érték megítélése az egyes csoportokon belül

Önminősítő kategoriális besorolás	Átlag (1-10)	N	Szórás
délvidéki magyar	9.43	54	1.13
magyar	8.63	43	2.16
vajdasági magyar	7.97	225	2.36
szerbiai magyar	6.08	24	3.24
vajdasági	5.82	39	2.54
szerbiai állampolgár	3.83	12	2.72

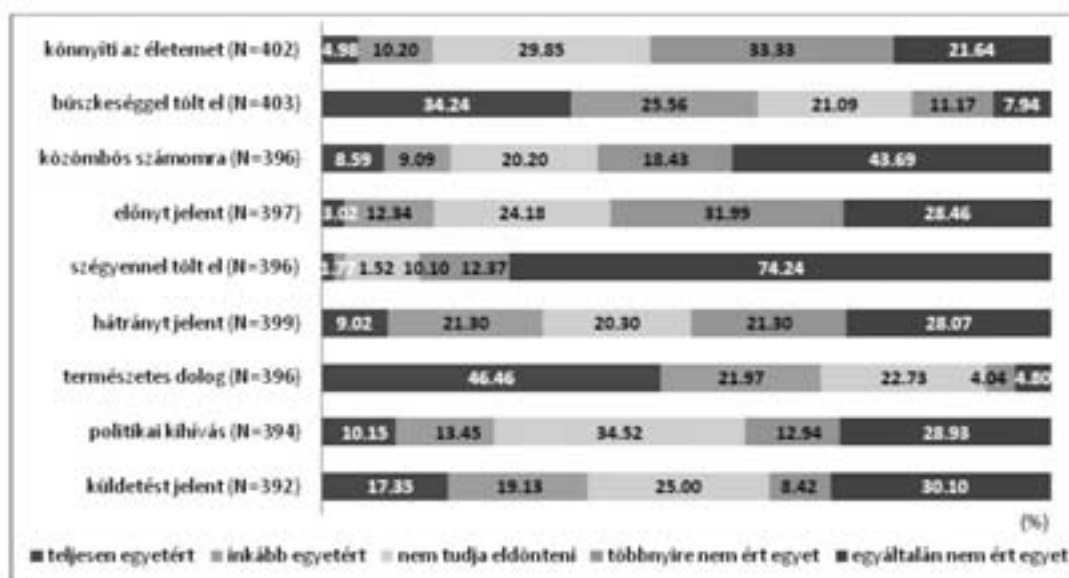
Azt, hogy a magyarság mit jelent egyes személyeknek, nemcsak az affektív elköteleződés mértéke alapján ítélni tudjuk meg. Részletesebb képet kaphatunk, ha egyéb értékelő kérdések szempontjából is elemezzük. Arra, hogy „Vajon milyen érzésekkel tölt el valakit, ha azt állítja, hogy magyar?” a válaszok megoszlását a 3. ábra mutatja. Legnagyobb egyetértés azzal kapcsolatban látszik, hogy ez „természetes dolog”, és azzal, hogy „büszkeséggel tölt el”. Legnagyobb elutasítottsága a szégyenre és a közömbösségre vonatkozó kijelentéseknek van.

A délvideki fiatalok szerint a magyarság inkább hátrányt jelent, mint előnyt, de a különbség nem jelentős. 54,9 százalék nem ért egyet azzal, hogy a nemzeti hovatartozása könnyíti életét (ezzel 5 százalékuk ért teljesen egyet, és 10,2 százalék jelölte meg, hogy „inkább egyetért”).¹⁹

E változók a Kárpát Panel 2007 kutatásban is szerepeltek (a „küldetést jelent” kivételével). Jelentős különbség a teljes lakosságra vonatkozó adatok és az online felmérésben részt vevők között csak a politikai kihívás esetében figyelhető meg, mellyel a

¹⁸ Az IKM felmérése is szignifikáns ($p < 0,001$) kapcsolatot mutat: $C = 0,314$.

¹⁹ A magyarországi munkavállalás/tanulás, nincs szignifikáns hatással arra, hogy előnynek tekinti-e.

3. ábra Válaszok megoszlása: „Az, hogy magyarnak születtem:”

fiatalok 6 százalékponttal nagyobb arányban értettek egyet, és 7,5 százalékponttal kevesebben utasították el.

E változóknak az ön-sztereotipizálásra vonatkozó változóval négy esetben szignifikáns a kapcsolata. Mind a négy megállapításra jellemző, hogy nem tisztán értékelő kijelentés, de erős affektív oldala is van. Legerősebb statisztikai kapcsolat a büszkeségre vonatkozó állítással van ($p < 0,001$; $C = 0,263$), ezt követi a közömbösségre, a küldetésre, majd a szégyenre vonatkozó.²⁰ Azaz, hogy „küldetést jelent” a „délvidéki magyar” elsődleges önmeghatározással rendelkezők 68,5 százaléka, míg a „vajdasági magyar” önmeghatározással rendelkezőknek csak 33,6 százaléka ért többnyire egyet. Azzal, hogy büszkeséget jelent, az említett két csoport 84,9 százaléka illetve 63,6 százaléka ért egyet. A „vajdasági” identitással rendelkezők között kevesebben büszkék magyarságukra (28,2%), a „szerbiai állampolgárok” esetében pedig még kisebb ez az arány (8,2%).

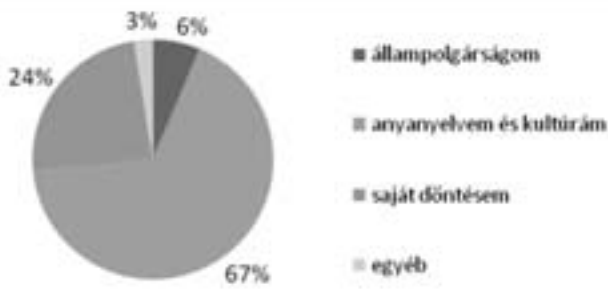
A Kárpát Panel 2007 felmérés szerint a magyarsághoz tartozás a Vajdaságban kultúrnemzeti azonosulást mutat, elsősorban saját döntéstől függően. A Szerbiában élő magyarok szerint ahhoz, hogy

valaki magyarnak számítson, a legfontosabb, hogy magyarnak tartsa magát, magyar legyen az anyanyelve, legalább az egyik szülő magyar legyen, és ismerje, szeresse a magyar kultúrát (Gabriety Molnár, 2008a:311-312).²¹ Saját felmérésem is alátámasztja a kultúrnemzeti koncepció dominanciáját. Az adatközlők 67,3 százaléka ért egyet azzal, hogy nemzeti hovatartozását elsősorban anyanyelve és kultúrája határozza meg, 23,8 százalék szerint saját döntésén múlik, míg 6,4 százalék szerint az állampolgárság a legfontosabb tényező (4. ábra). Ebben az esetben is szignifikáns asszociációs kapcsolat figyelhető meg az önbesorolt identitással ($p < 0,001$; $C = 0,246$).²² Az állampolgárság nem meglepő módon a „szerb állampolgárok” körében számít legfontosabb szempontnak (25 százaléku gondolja így), az anyanyelv és a kultúra a „délvidéki magyar” (79,6%), „magyar” (74,4%) és „vajdasági magyar” (68,4%) csoportokban a legfontosabb, míg a saját döntés fontossága a „vajdasági” elsődleges önmeghatározással rendelkezők körében (46,1%) kiemelkedő, de az e szemponttal való egyetértés a legkevésbé csoportfüggő, így a többi önmeghatározás esetében is legalább 15 százalék ezt tartja legfontosabbnak.

²⁰ A Kárpát Panel 2007 adatai alapján is szignifikáns (az abban is szereplő) három változó kapcsolata az önbesorolással: „közömbös számomra” ($p < 0,001$; $Eta = 0,261$), „szégyennel tölt el” ($p < 0,050$; $Eta = 0,196$), „büszkeséggel tölt el” ($p < 0,050$; $Eta = 0,187$).

²¹ Az adatokból kiderül az is, hogy akik számára fontosabb a magyarság mint érték, jellemzően szigorúbb kritériumot határoznak meg a magyarsághoz tartozás tekintetében is. Így az önkategorizációnak szignifikáns ($p < 0,050$) kapcsolata van azokkal a vélekedésekkel, hogy valaki akkor magyar, ha: magyarnak tartja magát ($Eta = 0,231$), élete legnagyobb részében magyarok között él ($Eta = 0,192$), magyar iskolát végez ($Eta = 0,185$).

²² A Kárpát Panel 2007 adatbázisa alapján: $C = 0,217$ ($p < 0,001$).

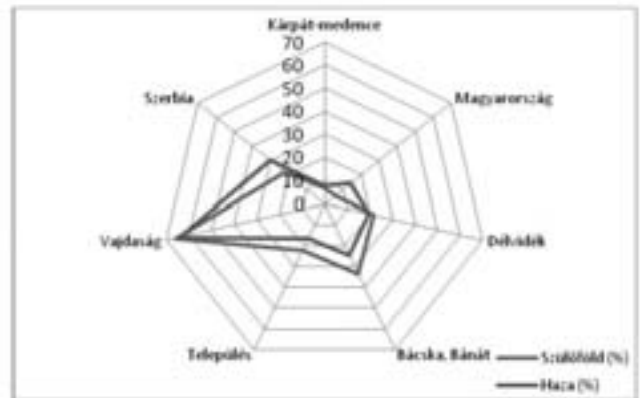
4. ábra „Mi határozza meg leginkább az ön nemzeti hovatartozását?” (N=405)

A Kárpát Panel felmérés adatai alapján arra a kérdésre, hogy „A vajdasági magyarok részét képezik-e a magyar nemzetnek?” a válaszadók 72,5 százaléka válaszolt, igennel. Arra, hogy része-e a szerb nemzetnek, 39 százalék válaszolt igennel. Az adatközlők 32 százaléka vélte úgy, hogy a vajdasági magyarok mindkét nemzetnek részét képezik, ezzel szemben csak 4,2 százalékuk látja úgy, hogy csak a szerb nemzethez tartoznak. A válaszadók egyharmada szerint csak a magyar nemzethez, 12,4 százalék szerint egyikhez sem tartoznak.

A nemzeti identitás és a kötődések vizsgálata során elkerülhetetlen a *haza* és a *szülőföld* fogalmak értelmezésének, azonosításának feltárása. Szűcs Jenő e fogalmak és a patrióta érzések viszonyát elemezve kiemeli, hogy „a szülőföld, a falu, a város, a tartomány szeretete igen ősi pszichikai kötöttség (...) Ez azonban nem »patriotizmus«. Az egyik nagy különbség eme ősi érzés és a patriotizmus közt, hogy a kettő többnyire nem esik egybe. (...) Százerekhez, milliókhoz nem lehet fizikailag és pszichikailag közöm. A közvetlen kontaktus hiányát a politikai »haza« esetében szükségképpen valamilyen ideologikus kontaktus hidalja át, melynek inkább szimbóluma, mintsem közvetlen tárgya a haza” (Szűcs, 1974).

Annak ellenére, hogy a témakörben született eddigi tanulmányok sok esetben hangsúlyozták a kötődések komplexitását, az ún. poliidentitást, a szülőföld és a haza megjelölésének lehetősége mindig kizárólagos volt a válaszadó számára. Az általam készített felmérésben viszont már lehetőség volt tetszőleges számú fogalom hazaként és szülőföldként való megjelölésére. Ez sokkal pontosabb képet ad arról, hogy az adott országot vagy régiót például milyen arány-

ban tartják a válaszadók hazájuknak – mert így az is számít, ha valaki közel azonos mértékben tart hazájának két térséget, államot. E változtatások alapján feltételeztem, hogy sokkal többen jelölik meg hazájukként Magyarországot (mint a lakhelytől független, érzelmi kötődést). A Kárpát Panel 2007 felmérésben és a Média 2007 felmérésben a Magyarországot hazájuknak nevezők aránya 2, illetve 5 százalék volt. A MOZAIK 2001 felmérésben e kérdésre a „történelmi Magyarország” választ 9 százalék jelölte meg (Magyarország nem szerepelt a választási lehetőségek között). Ezekhez képest jelentős különbség, hogy a felmérésben a válaszadók 14,1 százaléka nevezte hazájának Magyarországot (5. ábra). Ez az arány viszont a többi területhez/államhoz képest nagyon alacsony, így a Vajdaság (64,2%), Szerbia (30,1%), Bácska és Bánát együtt (24,5%), a Délvidék (19,3%) és a települések is megelőzik (16,5%).

5. ábra A szülőföldként és hazaként azonosított területek/országok (N=405)

Az eredmények első ránézésre ellentmondanak Szűcs Jenő megállapításának arról, hogy a tartományok általában nem képezik a haza és a patriotizmus tárgyát, hisz a válaszadók nagy többsége Vajdaságot tartja hazájának, és szinte megegyező arányban szülőföldjének is. Ebben az esetben viszont feltételezhetjük, hogy az áthidaló „ideologikus kontaktus” a vajdasági autonomizmusban rejlik.²³ Az eredmény összhangban van a korábbi felmérések regionális tudatszintre vonatkozó részével, melyben megállapították, hogy a térségekhez tartozás erőssége alapján a Vajdaságot a kiserégió, a település, Európa, Szerbia, Kelet-Közép-Európa végül Magyarország követi (Gábrity Molnár, 2008a:318).

²³ A magyarok 81 százaléka növelné Vajdaság önállóságát (Gábrity Molnár – Rác, 2007).

A kategorizációval kapcsolatos kutatások fontos eredménye volt annak igazolása, hogy az egyén pozitív önazonosság elérésére irányuló motivációja tükröződik a különböző csoportok megítélésében és az azokkal kapcsolatos magatartásában. Ezt támasztja alá a délvidéki magyarok önképe és kulturális sztereotípiái is. Az intelligencia, szorgalom, becsületesség és tolerancia tekintetében is jobbnak értékelték a vajdasági magyar fiatalok önmagukat, mint a magyarországiakat vagy a szerbeket (*Gabrity Molnár – T. Mirnics, 2001:284*). A Balázs Ferenc Intézet kutatása rámutat, hogy a Vajdaságban a szerbektől való különbözőség észlelése sokrétű, és elsősorban a civilizáltság, a tolerancia valamint a morál dimenziókban jelentkezik. Ugyanakkor viszonylag sok a pozitívan értékelő jellemzés is, melyek a vajdasági magyar önkép egyes negatív tartalmú elemeinek ellentéteit képezik, elsősorban a közösségiség²⁴ dimenziójában (*Kiss, 2001*). E felmérés szerint a magyarországiakkal szembeni különbségtétel (az elcsatolt területek közül) e régióban a legjelentősebb. Az ún. „*sajátcsoport-orientáció*” (mely azt jelenti, hogy az adatközlő a saját régiójában élő magyarokat a többségi nemzettől és a magyarországi lakosságtól is különbözőnek ítéli) a Vajdaságban gyakoribb, mint a Felvidéken, Kárpátalján vagy Erdélyben (*Id. 1. melléklet*).

A szociológiai tényezők (kor, iskolázottság, vallás és vallásosság, család mérete, családi állapot, jövedelem stb.) közül a vallásosság tekinthető relevánsnak ($p < 0,005$; $C = 0,172$).²⁵ Az önmagukat ateistaként meghatározók között a „*vajdasági*” vagy „*szerb állampolgár*” identifikáció gyakorisága átlagon felüli, a reformátusok körében pedig felülreprezentáltak a „*délvidéki magyar*” és „*magyar*” önmeghatározásúak. A miséken, istentiszteleteken való részvétel gyakorisága is szignifikáns kapcsolatban van az önbesorolt nemzeti identitással ($p < 0,050$; $C = 0,163$). A válaszadó korának nincs szignifikáns hatása, az viszont szembeötlő, hogy a 60 év felettek és a 20 év alattiak körében népszerűbb a „*délvidéki magyar*” kategória, mint egyéb korosztályokban, és csak a legfiatalabbak körében számosabb a „*délvidéki magyar*” csoport a „*magyar*” kategóriánál (*Id. 2. melléklet*).

5. Politikai kultúra

A politikai kultúra magában foglalja mindazt, amit az emberek tudnak vagy tudni vélnek a politikáról, a politikai rendszerről és annak egyes összetevőiről, ahogy viszonyulnak hozzá, és ahogy megítélik azt (*Körösenyi et al., 2003:25*). Más meghatározás szerint a politikai kultúra a nyilvánosság szerkezetét és a véleményformálást alakító események jelentésének, szimbólumainak és jellemzőinek halmaza (*Lichterman-Cefai, 2006:394*). Az eddigiekben bemutattam a politikai kultúra tágabb fogalmához tartozó szempontokat, a történelmi örökséget és az önazonosság jellemzőit.

E fejezetben Almond és Verba klasszikus felosztását követve a *rendszerről mint általános objektumról*, az *input* és *output objektumokról* alkotott képet, valamint az *én mint objektum* megítélését is elemzem evaluatív és affektív dimenzióban. Az elemzés során kitérek a délvidéki magyar fiatalok affinitására a politikai részvétel konvencionális és nem konvencionális formáit illetően (*Barnes-Kaase, 1979*), és a meghatározó értékekre is.

Először azt vizsgálom, hogy mi az általános vélekedés a hárompólusú kisebbségi tér (vajdasági magyarok, Szerbia, Magyarország) egyes eseményeiről, a történelemről és hatalmi viszonyokról. Melyek az uralkodó nézetek ezeket illetően, milyen ítéletek jelennek meg a politikai rendszerekről és a történelmi eseményekről, személyekről (1). Az input-objektumok a politika felfelé irányuló folyamatait jelentik. Output-objektumok alatt pedig a politikai rendszerekből kifelé irányuló folyamatokat, döntéseket és struktúrákat értjük. Az elemzés második része ezek résztvevőivel, intézményeivel kapcsolatos érzésekre és értékelésekre terjed ki (2). Végül a részvétellel kapcsolatos normákat elemzem (3).

5.1. A rendszerről, történelemről alkotott kép és a meghatározó értékek

Azokban a társadalmakban, ahol egy rendszer totalitárius diktatúraként jön létre, szétzúzza a társadalmi autonómia szinte összes intézményét,

²⁴ A MOZAIK 2001 felmérés szerint is az összetartás megítélésében nagy különbséget figyelhetünk meg a szerbek javára, a törekvő jelzöt pedig leginkább a magyarországiakra nézve tartják helytállóknak.

²⁵ A délvidéki magyarság történelmi gyökerei miatt katolikus tömböt alkot a nemzeten belül. Ez látszik a nem reprezentatív online felmérésből is, melyben a vallást megjelölők 85 százaléka katolikusnak vallotta magát, 5,7 százalék pedig reformátusnak. Az összes válaszadó 6,4 százaléka határozta meg önmagát ateistaként.

majd tartós elnyomás is következik, minden esetben hosszú távú változások következnek be a társadalom normarendszerében. Az elemzést ezért a jugoszláv kommunizmus évtizedeinek örökségével, hatásával, megítélésével érdemes kezdeni. Ezzel szorosan összefügg a demokrácia értelmezése és a politikai cinizmus mértéke, melyekre a háborús évtized is komoly hatást gyakorolt. A rendszerről és a történelemtől alkotott képet az ideológiák, és politikai várakozások is befolyásolják, melyeket a nemzetről, a vajdasági magyarok helyzetéről alkotott képpel és az alapvető (politikai) értékekkel együtt vizsgálók.

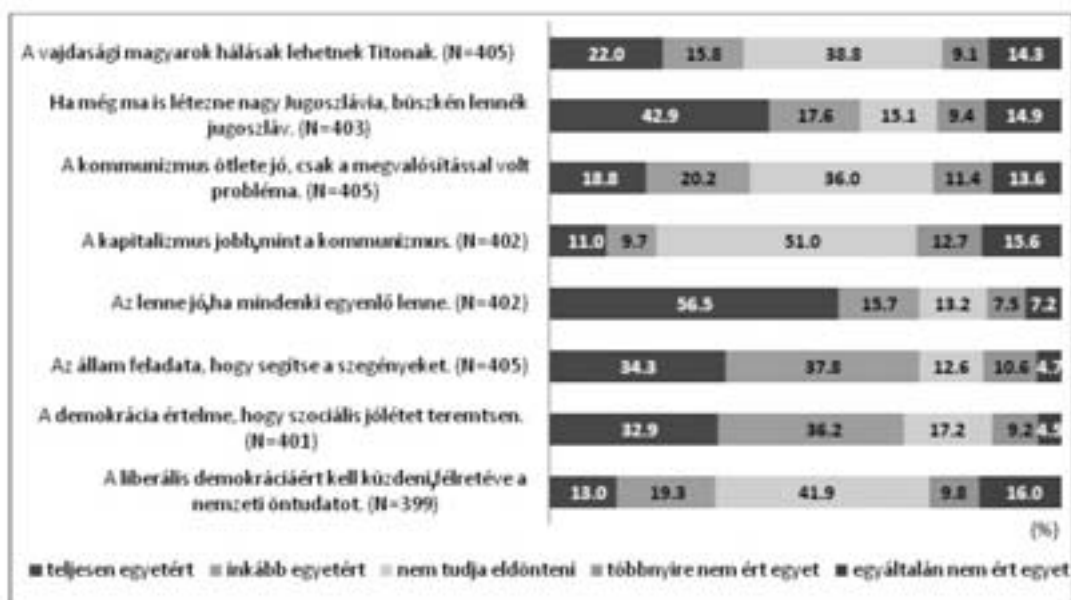
Magyarországon a rendszerváltás első évtizedében számos kutatás hívta fel a figyelmet a Kádár-rendszer iránti nosztalgia jelenségére (Tóka, 1994; Vásárhelyi, 1995; Ferge 1994, 1996). A rendszer utólagos felértékelése a kilencvenes évek első felében a magyar közvélemény legdominánsabb véleményáramlata volt, ami összekapcsolódott a demokráciával való elégedetlenséggel, a piaci átmenet elutasításával és a minél szélesebb állami gondoskodás igényével (Karácsony, 2005:168).

A jugoszláv kommunizmus bukását ehhez képest sokkal nagyobb horderejű változások követték. A rendszer összeomlása nemzeti ellentétek kialakulásával és kiújulásával esett egybe. A délszláv háború miatt pedig a legszigorúbb gazdasági büntetőintézkedéseket érvényesítették Szerbiával szemben. Az ország

ipari termelése alig egy évtized alatt az 1990-es szint 40 százalékára esett vissza, a hiperinfláció miatt a pénzügyi rendszer szétesett. A gazdasági összeomlás következtében a munkanélküliség is rohamosan növekedett. A feketegazdaság részesedése a gazdasági folyamatokban megközelítette a 40–45 százalékot (Gábrity Molnár, 2008b). A vajdasági magyarok tehát a kelet-közép-európai viszonylatban magasnak tekinthető életszínvonalról rendkívül mélyre zuhantak vissza, így a csalódottság is sokszorosa volt a magyarországinak.

Ennek fényében nem meglepő a kifejezetten erős nosztalgia a titói Jugoszlávia és a kommunizmus iránt. Az ezekkel kapcsolatban megfogalmazott állításokkal való egyetértés mértékét, a Likert-skálán adott válaszok megoszlását a 6. ábra mutatja. A válaszadók 37,8 százaléka inkább egyetért azzal, hogy a vajdasági magyarok hálásak lehetnek Titónak és csupán 23,4 százalék jelezte azt, hogy ezzel ellentétes a véleménye.

Kiemelkedően magas azok aránya (60,5%), akik egyetértene azzal, hogy „Ha még ma is létezne nagy Jugoszlávia, büszkén lennék jugoszláv.”, és ezt mindössze 24,3 százalék utasítja el. Titóval, „nagy Jugoszláviával” és a kommunizmussal mint szimbólumokkal való azonosulást vizsgálva a Jugoszláviához kötődés látszik a legjelentősebbnek. Az első három kijelentésre adott válaszok között páronként szignifikáns ($p < 0,001$) kapcsolat figyelhető

6. ábra A kommunizmussal, Jugoszláviával és a demokráciával kapcsolatos kijelentésekkel való egyetértés mértéke

meg (melyek közül a Jugoszláviára és Titóra vonatkozó közötti a legerősebb, $\text{Gamma}=0,558$).

Gereben Ferenc 2000-ben készült felmérése (Gereben, 2002) szerint a vajdasági magyarok Titót említették legtöbbször (20%), mikor pozitív történelmi szereplőket kellett megnevezni, akit Szent István követett (16%). Így nem meglepő, hogy Tito megítélése 2010-ben is egyértelműen pozitív. Azokat a nemzeti szimbólummá vált személyeket, akik több száz éve éltek és tevékenységüket mitológiai homály fedi, nehéz összevetni ilyen módon 20. századi történelmi személyekkel, hisz utóbbiakat nem feltétlenül csak tankönyvi információk alapján, hanem közvetlen vagy közvetett tapasztalatból is meg tudják ítélni. E felmérésben ezért az elmúlt évszázad fontos és többé-kevésbé a vajdasági magyarok számára is releváns történelmi szereplők megítélését vizsgáltam. Az öt történelmi személy (7. ábra) közül az egyetlen demokrata Zoran Đinđić a legnépszerűbb, akit a megkérdezettek 73,7 százaléka pozitívan ítélt meg, amiben nagy szerepet játszik, hogy a Milošević-rezsim ellenes szövetség vezetőjeként és mártírként Slobodan Milošević antitezise, akinek az elutasíthatósága 93,1 százalékos. Tito megítélése egyértelmű: 60,1 százalék szerint inkább pozitív, 15,1 százalék szerint negatív szerepet játszott a történelemben. Horthy Miklóst illetően megosztottak a délvidéki fiatalok, Kádár János szerepét pedig egyértelműen negatívan értékelik.

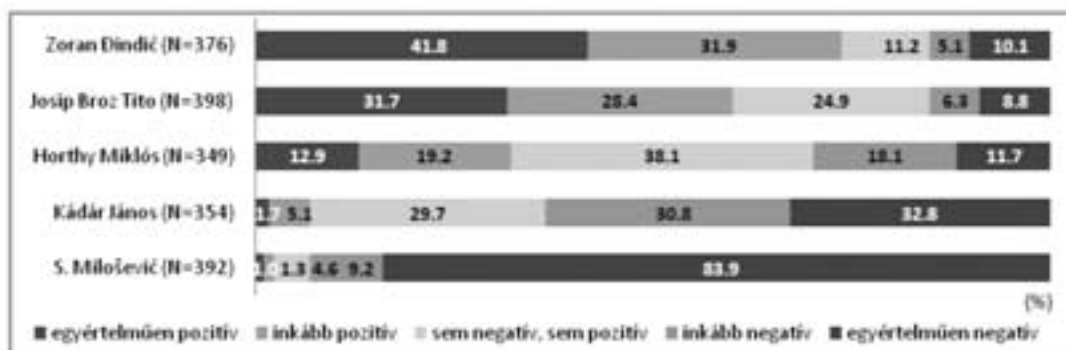
A politikai kultúra fontos része a demokrácia értelmezése, és hogy milyen követelményeket támasztanak az emberek a demokratikus rendszerrel szemben. Másként ítélik meg, akik elsősorban szociális biztonságot várnak tőle, és azok, akik a jog és a szabadság biztosítékának tartják (Körösi, 2003:34). Mind Magyarországon, mind a vajdasági magyar fiatalok körében az előbbi jellemző: 69,1 százalék egyetért azzal, hogy „a demokrácia értel-

me, hogy szociális jólétet teremtsen.”, ami kelet-közép-európai összehasonlításban is rendkívül magas érték. 72,1 százalék úgy látja, hogy „Az állam feladata, hogy segítse a szegényeket.”, ami szintén a szociális gondolkodás jelenségére utal (ld. 6. ábra). Az eredmények szerint a délvidéki magyar fiatalokra jellemzőek az egalitáriánus nézetek, a piaci működéssel, kapitalizmussal szembeni szkepszis és a demokrácia materiális értelmezése is.

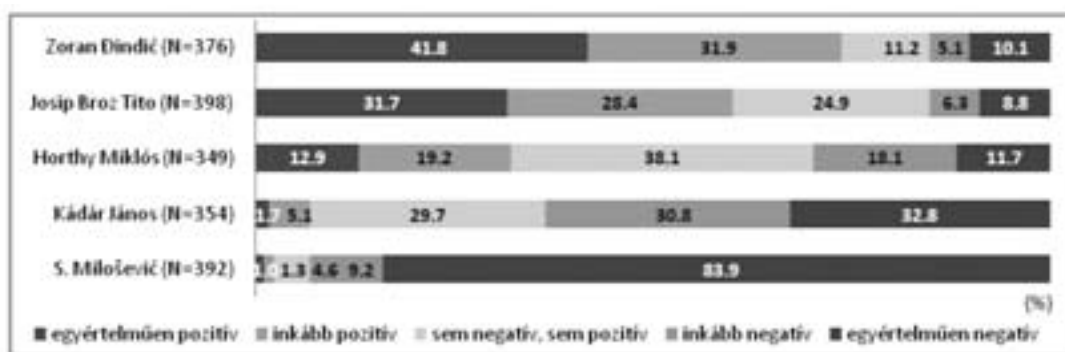
A 8. ábrán látható diagram a politikai elidegenedés magas szintjére utal. A válaszadók 87,6 százaléka szerint kenőpénzzel, kapcsolatokkal szinte mindent el lehet intézni. Ez a Szonda Ipsos által Magyarországon mért értéknél (figyelembe véve a módszertani különbséget is) magasabb (Figyelő 2007/39). „A politikusokban sosem szabad teljesen megbízni.” – kijelentéssel való egyetértés pedig hasonló a Magyarországon, a 90-es évek közepén mért értékhez – mely jelentősen nagyobb az átlagos európai arányoknál (Bruszt-Simon, 1994:781). A politikai részvétellel kapcsolatos cinizmusról és a politikusokkal szembeni bizalomhiányról árulkodik azon változó értékeinek megoszlása, mely a „Minden politikus lop.” állítással való egyetértést mutatja: a válaszadók 56,7 százaléka a „teljesen egyetért” vagy az „inkább egyetért” választ jelölte meg.

A nemzeti kérdésekkel kapcsolatban legnagyobb egyetértés abban mutatkozik, hogy szükség van észak-vajdasági magyar területi autonómiára (72,7%), és hogy követelni kell a szerb bocsánatkérést a II. világháború utáni vérbosszúban ártatlanul megölt magyarok miatt (63,8%). A „Minden magyar erkölcsi kötelessége Trianon revíziójáért való küzdelem.” kijelentés ugyanakkor jelentős mértékben megosztja a válaszadókat: 45,2 százalékuk inkább egyetért, de 30,3 százalék elutasítja (9. ábra).

A Magyarországhoz és a többi szomszédos országban élő magyar nemzetiséghez fűződő viszony

7. ábra A történelmi szereplők megítélése

8. ábra A politikai cinizmus és szkepszis mértéke

tekintetében megállapíthatjuk, hogy a magyar nemzeti kisebbségekkel való szolidaritás erősebb az anyaországhoz való kötődésnél. Ugyanakkor a válaszadók jelentős többsége (65,8%) nem azonosul a kijelentéssel, hogy „Semmi közöm Magyarországhoz”. A felvidéki, erdélyi és kárpátaljai magyarokhoz tartozást a válaszadók 70,7 százaléka fogadja el. Abban a kérdésben, hogy a magyar nemzet kulturális közösségnek vagy politikai egységnek tekintendő, az előbbi koncepció dominanciája látható. A magyar nemzet jövőjéről alkotott képet vizsgálva fontos kiemelni egyes politikai aktorokkal szembeni várakozások magas szintjét. A válaszadók 47,6 százaléka értett egyet azzal, hogy „A Fidesz még végre tudja hajtani a határokon átvéelő nemzetegyesítést”.

A többségi nemzettel való együttélés szempontjából kiemelkedően fontosak a korábban tárgyalt

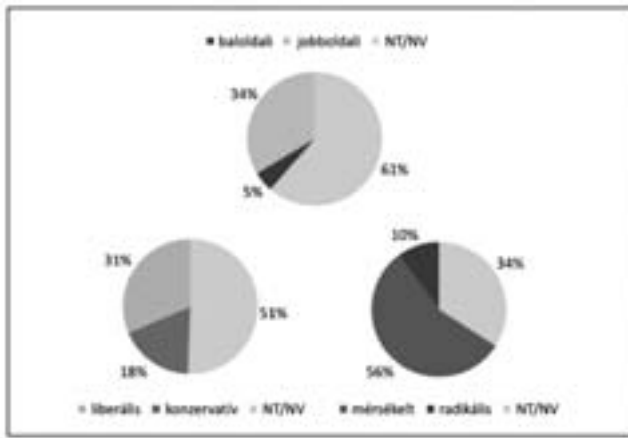
betelepítési hullámok következményei: a válaszadók 77,3 százaléka értett egyet azzal, hogy a dél-szerbiai menekültek komoly feszültségeket okoznak a délidéki magyar városokban.

A nemzeti kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalásra hatással van az egyes személyek ideológiai meggyőződése. A felmérésben baloldali-jobboldali, konzervatív-liberális és mérsékelt-radikális dimenziókban történt meg az adatközlők önbesorolása. E kategóriák megoszlása a 10. ábrán látható.

A válaszadók mindössze 5 százaléka nevezte magát baloldalinak, ami a szocialistánál elvileg tágabb kategória. A felmérés eredményei arra utalnak, hogy a népszerű, gazdaságilag baloldalinak tekinthető gondolatok ellenére a Szerb Szocialista Párt és a Magyar Szocialista Párt elutasíthatósága maga után vonja a baloldali önmeghatározástól való tartózkodást.

9. ábra A nemzeti és nemzetiségi léttel összefüggő állítások megítélése

10. ábra A délvidéki magyar fiatalok politikai önbesorolása (N=401)

A nemzeti léttel összefüggő kérdések megítélésére legkisebb hatással a konzervatív-liberális megkülönböztetés van, mely egy esetben sem szignifikáns. Az oldalak szerinti elkülönülés a területi autonómia ($p < 0,010$; $Eta = 0,166$), a magyar nemzet egyéb kisebbségben élő részeihez való tartozás érzése ($p < 0,001$; $Eta = 0,234$), a Magyarországhoz kötődés ($p < 0,001$; $Eta = 0,208$) és a Fidesszel szembeni várakozások ($p < 0,010$; $Eta = 0,165$) tekintetében is szignifikáns. A mérsékelt vagy radikális viszonyulás elsősorban a Magyarországhoz ($p < 0,010$; $Eta = 0,168$) és a határon túli magyar nemzeti közösségekhez ($p < 0,010$; $Eta = 0,158$) tartozás megítélése szempontjából fontos.

Az értékek jelentőségét vizsgálva nem látható nagy különbség a korábbi felmérések eredményéhez képest. Legfontosabb értékeknek a családot, a békét, a biztonságot és a munkát tartják a válaszadók (ld. 3. melléklet).

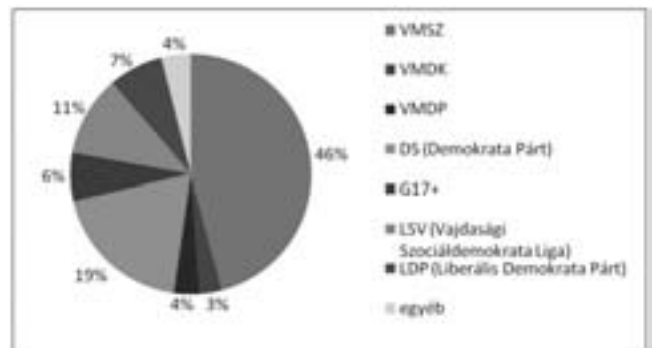
5.2. A politika input és output-objektumainak megítélése

A pártok a legfontosabb elemei annak a láncnak, amely egy képviseleti demokráciában az állampolgárokat és az államhatalmat összeköti (Enyedi-Körösi, 2004:16). A pártok a politikai rendszerben betöltött funkcióik²⁶ révén is nagy hatást gyakorolnak a politikai kultúrára, miközben a pártrendszer jellemzői is sok tekintetben részét képezik, vagy szoros összefüggésben vannak vele.

²⁶ Közvetítés és képviselet; az érdekek artikulációja és aggregálása; mobilizáció és integráció; a vezetés rekrutációja és szelekciója; kormányzati funkció; politikaformálás; legitimitáció.

²⁷ A délvidéki magyarok négyötöde fontosnak ítélte és támogatta az összefogást (IKM).

A délvidéki magyarok pártpreferenciái az IKM 2007 decemberében készült felmérése szerint a 11. ábrán látható módon oszlottak meg. Legtöbben a Vajdasági Magyar Szövetségre szavaztak volna (46%), melyet a Demokrata Párt követett (DS, 19%). Jelentős támogatottsággal bírt továbbá az autonomista Vajdasági Szociáldemokrata Liga (LSV, 11%), a Liberális Demokrata Párt (LDP, 7%) és a G17+ (6%) is. A közvélemény-kutatás időpontja egybeesett a VMSZ vezetésében és politikájában bekövetkezett fordulattal, és a Magyar Koalíció létrejöttével.²⁷ Az ezt megelőző állapotra a Kárpát Panel 2007 felméréséből következtethetünk. Ebben a két legnagyobb párt támogatottsága sokkal kiegyenlítettebb, sőt csak a válaszadók 33 százaléka szavazott volna a VMSZ-re és 35 százalék a Demokrata Pártra. Az egyéb magyar pártok támogatottsága mindkét felmérésben alacsony, a pártválasztók alig 7 százaléka szavazna a VM DP-re, vagy a VM DK-ra. Már a 2008-as parlamenti, önkormányzati és tartományi választások is arra utaltak, hogy a VMSZ dominanciája nem egyértelmű, sokkal inkább a Demokrata Párttal zajló kiegyenlített küzdelem jellemző. A választók egyharmada stabilan a VMSZ-szel szimpatizál, hasonló nagyságrendű a DS támogatóinak száma is, a fennmaradó egyharmad pedig megoszlik az egyéb demokrata, autonomista, liberális vagy magyar pártok között.

11. ábra „Mely pártra szavazna egy most vasárnap megrendezésre kerülő parlamenti választáson?” (IKM, 2007. december, N=1126)

Online felmérésben az egyes pártok iránti bizalom mértékére vonatkozó kérdés is szerepelt, így megállapítható azon fiatalok száma, akik egyszerre

nyitottak a két fő politikai erő irányába, illetve hogy mekkora azok aránya, akik csak az egyik pártban bíznak, míg a másikat elutasítják. Az eredmény igazolja a hármastagoltságot. A válaszadók 19 százaléka bízik csak a VMSZ-ben és 17 százalék csak a DS-ben. 31,6 százalék egyaránt bizalmatlan a két párttal szemben, míg 32,4 százalékuk mindkettőben megbízik.²⁸ Választási helyzetben tehát közel egyharmadnyi szavazó ingadozik a két párt között.

Az IKM nagy elemszámú felmérése (N=1126) lehetővé teszi a különböző korosztályok pártpolitikai orientációi közötti különbségek elemzését. A két változó között szignifikáns kapcsolat figyelhető meg ($p < 0,001$; $C = 0,164$). E tekintetben az a legfontosabb, hogy a VMSZ támogatóinak aránya magasabb az 50 évnél idősebbek körében (58%), mint a 30-50 (46%) vagy a 18-30 évesek között (39%). A fiatalabb korosztálynál a szerb pártokra leadott szavazatok aránya megközelíti az 50 százalékot, míg a legidősebbeknél alig haladja meg a 23 százalékot. Az LDP támogatottsága a fiatalok körében igen magas (12%), egyéb korosztályokban viszont a 4 százalékot sem éri el. A Vajdasági Szociáldemokrata Liga a 30-50 évesek körében a legnépszerűbb (12%).

Az online felmérésben arra a kérdésre, hogy „A parlamenti választásokon, a szavazás során Ön milyen szempontokat vesz figyelembe?” a vajdasági magyarokhoz fűződő viszony mellett legtöbbször a párt programját, hitelességét és ideológiáját jelölték meg. A válaszadók 27,2 százaléka tartja fontosnak, hogy feltétlenül magyar pártra szavazzon. A párt Magyarországhoz fűződő viszonyát és azt, hogy szimpatikus-e a párt vezetője, kevésbé tartják meghatározónak saját döntésükre nézve (4. melléklet).

A Kárpát Panel 2007 felmérés során arra a kérdésre, hogy „Szimpatizál-e valamely politikai párttal, szervezettel Szerbiában?” 26,3 százalék felelt igen, míg 68,5 százalék nemmel. Ez nyilvánvalóan a pártpolitikai kínálatra való reakció, de összhangban van a politikával szembeni cinizmus magas szintjével és a politikai integráltság viszonylag alacsony fokával, magyarázatot pedig a történelmi előzményekben és a létrejött struktúrában kereshetünk. Ez ugyanakkor nem jár együtt a választásokon való

alacsony részvétellel, sőt: az IKM felmérése szerint 75,8 százalék állította, hogy részt vett a 2007-es választáson (84,3 százalékuk pedig azt mondta, hogy részt venne egy a következő vasárnapon megrendezésre kerülő önkormányzati választáson). A Kárpát Panel felmérés mérsékeltbb részvételt mutat: 63,2 százalék állította, hogy részt venne a parlamenti választáson, mely (a valós, helyi részvételi adatokat figyelembe véve) közelebb áll a valósághoz.

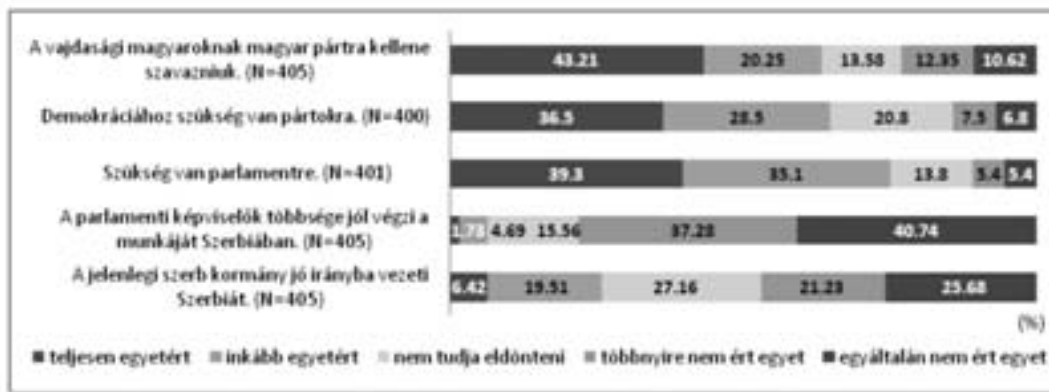
Arra a kérdésre, hogy „Szimpatizál-e valamely politikai párttal, szervezettel Magyarországon?” a Kárpát Panel 2007 felmérésben részt vevők 19 százaléka felelt igennel, 76,5 százalék pedig nemmel. Ekkor a pártválasztók 85 százaléka a Fideszt, 11 százalék pedig a Magyar Demokrata Fórumot jelölte meg.

A 2010-es online kutatás a magyar és a szerb politikai rendszer intézményeire és aktoraira vonatkozó változókat is tartalmaz. Ezek a válaszadók bizalmi szintjének megítélését mutatják 5 fokozatú skálán (ahol az 5 az abszolút bizalmat, az 1 annak teljes hiányát jelenti). Átlagukat összehasonlítva legnagyobb bizalom a vajdasági magyar sajtó iránt figyelhető meg (3,22), ami nem igaz a média egészére, hisz a nagy magyarországi kereskedelmi televízióknak kisebb hitelt adnak a válaszadók (2,23). A második legmagasabb bizalmi szint a Fidesz iránt látható (2,80), ezzel párhuzamosan a legalacsonyabb a magyar miniszterelnök (Bajnai Gordon) és az MSZP esetében (1,54 illetve 1,53). Ez is alátámasztja a Fidesszel szembeni várakozások magas szintjét. A VMSZ és a DS iránti bizalom átlagosnak nevezhető (2,60 illetve 2,45).

A köztársasági elnökök iránti bizalmat vizsgálva egyértelmű, de nem jelentős a magyar államfő (2,62) előnye a szerb (2,36) szemben. Vajdaság kormányfőjét (Bojan Pajtić) illetően igen magas (2,72) érték figyelhető meg, melyben tükröződnek a délvidéki magyarok tartománnyal kapcsolatos erős kötődései is.

Az egyes intézmények megítélését a mindennapos tapasztalatok is formálják, melyből az állam teljesítményére vonatkozóan következtetések vonhatók le. A legtöbb ország esetében a rendőrség és a bíróságok iránti bizalom a legmagasabbak között van (Körösenyi et al., 2003:41), ehhez képest a dél-

²⁸ Az öt fokozatú skálán, ahol az 1-es az abszolút bizalmatlanságot, az 5-ös pedig a teljes bizalmat jelenti, mindkét párt esetében legalább 3-as bizalmi szintet jelöltek meg. E részhalmozatnak 11,5 százaléka inkább a DS-szel, 21,4 százalék pedig inkább a VMSZ-szel szimpatizál, a fennmaradó 67,2 százalék azonos mértékben bízik a két pártban.

12. ábra A pártokkal, parlamenttel, kormánnyal kapcsolatos vélemények

vidéki magyarok nagyon rossz véleménnyel vannak Szerbia ezen intézményeiről. A szerb bíróság (2,02) és a rendőrség (1,85) iránti bizalom is igen alacsony. Ez a már említett magyarelles atrocitásokkal, az azokat követő eljárásokkal, ítéletekkel függ össze, és a magyarok alulreprezentáltságának is nagy szerepe van benne. E konfliktusok bizonyos településeken (főleg a menekültek nagy száma és a viszonylag kiegyensúlyozott nemzetiségi arányok miatt), például Temerinben, különösen sújtják az ott élő lakosságot. A bíróságokénál is rosszabb a szerb parlament megítélése (1,87), melyhez képest viszonylag magas a magyar Országgyűlésbe vetett bizalom (2,31).

Nem meglepő, hogy a szerb intézményekre vonatkozó változók között páronként szignifikáns ($p < 0,001$) statisztikai kapcsolat figyelhető meg, és ugyanez érvényes a magyar intézményekbe vetett bizalomra is. A magyarországi és szerbiai pártokba vetett bizalom közötti összefüggést vizsgálva látható, hogy a Fidesz megítélése közepesen erős kapcsolatban van a VMSZ megítélésével ($\text{Gamma} = 0,473$), a Demokrata Párt értékelésével viszont gyengébb kapcsolat látszik ($\text{Gamma} = 0,234$). Az MSZP-be vetett bizalom mértéke viszont nem a VMSZ-szel ($\text{Gamma} = 0,226$), hanem a Demokrata Párttal mutat erősebb, pozitív irányú összefüggést ($\text{Gamma} = 0,313$). A magyar országos kereskedelmi televíziók iránti bizalom és a pártok iránti bizalom négyből csak három esetben szignifikáns, melyek közül az MSZP esetében figyelhető meg legerősebb kapcsolat ($\text{Gamma} = 0,460$), melyet a DS ($\text{Gamma} = 0,282$) és a Fidesz ($\text{Gamma} = 0,215$) követ. A vállalkozók iránti bizalom a VMSZ ($\text{Gamma} = 0,369$) megítélésével van közepesen erős pozitív irányú kapcsolatban, míg egyéb pártokkal gyenge statisztikai kapcsolat figyelhető meg.

A fiatalok többsége elvileg egyetért azzal, hogy a vajdasági magyaroknak magyar pártra kellene szavazniuk, ami a gyakorlatban, saját döntésükben nem mindig tükröződik vissza, hisz a pártválasztás során csak közel egyharmaduk tartja elsődleges szempontnak a szervezet magyarságát. 63,5 százalék egyetértése egy „ideális állapotnak” szól, amit bizonyos kritériumok esetén tartana követendőnek.

Azzal, hogy a demokráciához szükség van pártokra, a megkérdezetteknek csupán 65 százaléka értett egyet. A parlament szükségességét kevesebben utasítják el, és többen helyeslik (74,4%). A pártok szükségességének megítélése a fennmaradó 35 százalékban bizonyára nemcsak objektív mérlegelés eredménye, sokkal inkább a pártok iránti ellenérzés nyilvánul meg benne. Ez a rendszerváltáskori Magyarországhoz viszonyítva (91%; 88%) alacsonynak tűnik, de a 90-es és a 2000-es években itt is gyorsan csökkenő tendencia volt megfigyelhető a demokrácia absztrakt támogatottságában és a demokratikus rendszer intézményei iránti bizalomban.

Az output-objektumokat illetően a kormány közpolitikájának megítélése és az, hogy összességében jó irányba vezet-e az országot, jelentik a legfontosabb kérdéseket. A fiatalok között kevesebben vélik úgy, hogy a jelenlegi szerb kormány jó irányba vezeti Szerbiát (25,9%), mint ennek ellenkezőjét (46,9%). Ez a pártokkal kapcsolatos véleménynyilvánításhoz hasonlít: az alternatíva elutasíthatósága sokkal magasabb lenne, viszont a politikai rendszerrel, annak szereplőivel, esetleg a többségi nemzettel kapcsolatos ellenérzések dominálnak a válaszadásban. A politikával szembeni erős szkepszis tükröződik „A parlamenti képviselők többsége jól végzi a munkáját Szerbiában.” kijelentés értékelésében is, mellyel a válaszadók 78 százaléka nem ért egyet.

A kormányzatnak közpolitikára, ügyekre lebontott értékelése nem áll rendelkezésre, az IKM felméréseiből viszont jól látható, hogy a vajdasági magyarok mely kérdéseket tartották legfontosabbnak országos, tartományi és helyi szinten. 2007 végén legtöbben a koszovói kérdés békés rendezését (27%), a korrupció elleni küzdelmet (21%), a háborús bűnökkel vádolt személyek kiadatását (20%), illetve a stabil dinár és gazdasági növekedés biztosítását jelölték meg (16%), de sokan fontosnak tartják Szerbia euro-atlanti integrációját és a befektetéseket vonzó intézkedéseket is. Ebből látszik, hogy a magyarság az elmúlt évtizedek tapasztalatából kiindulva elsősorban a stabil, fejlődő gazdaságot és a kiszámítható, európai orientációjú politikai környezet létét tartja sarkalatos pontoknak. Vajdasági szinten legtöbben a munkahelyteremtésre, Vajdaság vagyonának visszaállítására, autonómiájának bővítésére vágytak. Helyi szinten nagyon sokan a munkahelyteremtést (43%) tartják legfontosabbnak, továbbá az egészségügyi intézmények modernizálását, a decentralizációt, a mezőgazdaság és a külföldi beruházások támogatását emelték ki.

5.3. A részvétellel kapcsolatos normák

Az online felmérésben részt vevők nagy többsége, 80,3 százalék egyetértett azzal, hogy „A választásokon érdemes részt venni, mert képesek vagyunk befolyásolni a közügyek alakulását.”, azt viszont csak 8,7 százalék helyeselte, hogy „Nem kell szavazni, mert úgysem pont az én szavazatom dönt”. A választásokon való részvétel elvi támogatottsága tehát igen magas. A 18. életévüket 2008-ban már betöltött adatközlők (N=336) 78,3 százaléka pedig részt is vett az utolsó parlamenti választáson.

Kardinális kérdés, hogy az egyéb nemzetiségű szerb állampolgárokhoz viszonyítva egy délvidéki magyar kisebb vagy nagyobb valószínűséggel adja le szavazatát a parlamenti választáson. A kérdőíves felmérések részvételre vonatkozó adatai viszont gyakran pontatlanok, utólagos lekérdezés esetén is, ezért szükségesnek láttam a 2007-es és 2008-as szavazókörökre lebontott választási adatok aggregálását települési szinten (N=465) és ezeknek a 2002-es népszámlálás eredményeivel történő összehasonlítását. Ebből pedig az látszik, hogy 2007-ben nem volt szignifikáns kapcsolat a magyarok aránya és a településen részt vettek aránya között, 2008-

ban viszont egyértelmű pozitív kapcsolat figyelhető meg ($p < 0,001$; $R = 0,243$). Ez azt jelenti, hogy a 2008-as parlamenti választáson nagy valószínűséggel magasabb volt a részvételi arány a magyarok körében a más nemzetiségűekhez viszonyítva. Ezt igazolják a jelentősebb magyar városok részvételi adatai is: 2007-ben Szabadkán, Magyarkanizsán, Zentán, Adán és Óbecsén is alacsonyabb volt a részvétel, mint a vajdasági átlag, 2008-ban pedig magasabb. A többségi nemzethez viszonyítva tehát nincs jelentős és állandósult különbség a részvételben, ez ugyanis a politikai folyamatok, a magyar pártok közötti viszony és a kommunikáció függvénye. Az IKM felméréseiből kiderül, hogy a 18-30 évesek és a 60 felettek körében a legalacsonyabb a részvételi hajlandóság, de ez a jelenség más populációkban is megfigyelhető.

Az online kérdőívet kitöltők 38,8 százaléka állította, hogy részt vett 2000 őszén valamely az Otpor (Ellenállás) által szervezett (vagy más Milošević ellenes) tüntetésen. A politika nem konvencionális formáiban való részvételt összehasonlítva, ez európai szinten is magas aránynak számít (*Körösényi et al., 2003:43*). 59,8 százalék állította, hogy gyűjtene aláírásokat, ha nagyon ellenezné a kormány valamely intézkedését, 48,6 százalék pedig részt venne tüntetésen, vagy más tiltakozó megmozduláson is ilyen esetben.

55,4 százalék ért egyet azzal, hogy amíg jól mennek a dolgok, addig nem érdekli, kinek a kezében van a hatalom. Ez az európai átlagnál magasabb érték, de a 90-es évek elején Magyarországon mért arányhoz viszonyítva 5 százalékponttal alacsonyabb (*Bruszt-Simon, 1994:781*). 49,6 százalék gondolta úgy, hogy jobb, ha az ember nem politizál, mert előbb-utóbb megüti a bokáját. A változó magyarországi értékéhez való közelség annak tükrében különösen érdekes, hogy a válaszadók 61 százaléka érzi úgy, hogy a háborúk miatt csalódott a politikában.

A felmérésben részt vevők 47,3 százaléka állította, hogy van a családján kívül olyan érték, melyért hajlandó lenne az életét áldozni. Ez sokkal magasabb a teljes népesség körében készült magyarországi felmérések eredményéhez viszonyítva (22%), és jobban hasonlít a németországi, dán és holland adatokra. Itt fontos különbségek lehetnek a kor és így az élethelyzetek függvényében, ezért az arányok összevetéséből csak korlátozottan vonhatók le következtetések.

A politikai részvétel fontos előzménye a véleményformálás, melyre a szocializáció különböző szinterei mellett a médiafogyasztás is hatással van. A délvidéki magyarok tájékozódásában a Média 2007 felmérés szerint a legjelentősebb forrást a magyarországi televíziók jelentik, melyeket a vajdasági magyar nyomtatott sajtó követ. Fontos szerepe van továbbá a városi rádióknak és az újvidéki televízióknak is. A teljes lakosság körében marginális jelentőségű az internetnek a politikai tájékozódásban betöltött szerepe. Az online felmérésben részt vett magyar fiatalok politikai tájékozódása szempontjából a televízió a legfontosabb médium (38,3 százalékuk számára ez a legjelentősebb hírforrás), amit az internet (36%), a nyomtatott sajtó (11,4%), majd a rádió követ (8,3%).

A kisebbségi politika vizsgálatokor mindig szem előtt kell tartani a létszámbeli és a területi megoszlásból fakadó korlátokat. Ez érvényes a politikai elitre és annak rekrutációjára is – a politikával szembeni szkepszt például az is fokozta, hogy a kommunista párt tagjai jelentős számban megjelentek a magyar pártok vezetésében (Juhász, 1995). De ennél sokkal fontosabb szempont, hogy a kisebbségi lét ambivalens helyzetet teremt a politikai pluralizmus szempontjából: a pártpolitikai megosztottság csökkenti a hatékony érdekérvényesítést (például a parlamenti küszöb²⁹ miatt), ha viszont egy releváns politikai erő van, akkor nagy a kockázata annak, hogy az csak egy adott szegmens bizalmát tudja megszerezni. Ezért rendkívül fontos a pártokon belüli demokrácia, illetve az érdekszervezetek és együttműködési formák olyan konszolidációja, ami képes hosszú távon maximalizálni az egy vagy több magyar listára leadott szavazatszámot.

Arendti értelemben „a közösségi szféra jelenti azt a teret, melyben minden megjelenik, minden láthatóvá válik” és ez „szolgáltatja közös identitásunk forrását” (Lánczi, 2007:122). A közösség lélekszáma és a nyilvánosság szerkezete között is szoros összefüggés figyelhető meg – például azáltal, hogy országos szinten a magyarok képviselői ritkán játszanak fontos szerepet, a magyar vezetésű önkormányzatok működése viszont kiemelkedő szempont lehet a pártpolitikai orientációk alakulásában. A vajdasági magyarok számára így a községek (járások) jelentik az elsődleges közösségi teret.³⁰ A közösségi

szféra megtartását nehezíti a magyarországi orgánusok túlsúlya a tájékozódásban, mert ezek nem segítik (a Duna Televízió kivételével) a közösségi szintű önreflexiót, a létező vajdasági média pedig az erőforrások hiánya miatt csak nagyon korlátozott plurális nyilvánosságot eredményez.

6. Az orientációs mintázatok közötti kapcsolat

Manuel Castells az identitás elemzése során abból indul ki, hogy az a célok és az életpasztorátok forrása az egyén számára, aki pedig a kollektív identitás alapját megteremti, az nagyrészt meghatározza ennek az identitásnak a szimbolikus tartalmát és a belőle fakadó célokat azok számára, akik vállalják vagy elhatárolják magukat tőle. A hatalmi viszonyok függvényében a szerző az identitásteremtés három különböző formáját különíti el: a legitimáló identitást, a rezisztens identitást és a projektidentitást (Castells, 1996/2006:30). A legitimáló identitást a társadalom domináns intézményei, a rezisztens identitást a hatalom által elnyomott, leértékelt vagy megbélyegzett szereplők hozzák létre, projektidentitásról pedig akkor beszélünk, mikor egyes csoportok új identitást építenek ki.

A társadalmi csoportok szociálpszichológiai elmélete szerint az egyének arra törekednek, hogy pozitív szociális identitásuk legyen. A kisebbségi csoportokhoz tartozó egyéneknek a szociális identitásuk pozitív jellegének (tartalmának) megvalósításában számos nehézségük lehet, mivel a többségi csoporttal való szociális összehasonlítás által majdnem mindig hátrányos helyzetbe kerülnek. Ebből az ellentmondásból fakad az identitásstratégiák közötti választás szükségessége, melynek két szélső értéke a rezisztens identitás megerősítése, elmélyítése, vagy a legitimáló identitással való fokozatos azonosulás. Kutatásom alaphipotézise, hogy az identitásstratégia nemcsak az önminősítő kategoriális besorolást és az affektív elköteleződés mértékét határozza meg, de a politikai orientációkra is jelentős hatást gyakorol. Az önminősítő kategoriális besorolás tehát lakmuszként is szolgálhat a politikai kultúra mintázataiban bekövetkező változásokról.

Az identitás változását gátolja, hogy „ha a csoporttagság az én részévé válik, akkor azok az értékelések és érzelmek, amelyek az egyén önszabá-

²⁹ Szerbiában ún. természetes küszöböt (0,4%) alkalmaznak a kisebbségi pártok esetében.

³⁰ Ezt alátámasztja, hogy az IKM adatai szerint az önkormányzati választásokon a legmagasabb a választási hajlandóság.

lyozó rendszerének részét alkotják, pszichológiailag összekötve bennünket saját csoportunk helyzetével és sorsával, újszerű funkciókra tehetnek szert. Érzelmekkel és viselkedésünkkel nem csupán azokra az eseményekre és helyzetekre válaszolunk, amelyek a személyes ént érintik, hanem azokra a csoportközi helyzetekre is, amelyek a számunkra fontos csoportot illetik” (Smith, 1999:193). Ez elősegíti, hogy az önminősítő kategoriális besorolás szerinti különbségek növekvő politikai nézetkülönbséggel járjanak együtt.

A politikai kultúra és a társadalmi önazonosság kialakulásában a szocializáció különböző tereinek változó a jelentősége az egyes országokban, régiókban, családokban és egyéni szinten is. Ahogy már bemutattam, a délvidéki magyar azonosság tudat és kultúra sajátos eleme a jugoszláv nosztalgia. Már a délszláv háború elején eltűnt a közéletből a jugoszlavizmus „testvériség, egység” jelszavával fémjelzett ideológiája, a rendszerváltás e tekintetben gyorsan megtörtént (személyi kérdésekben annál tovább húzódott). Az oktatásban szinte egyáltalán nem jelentek meg ezt követően ilyen jellegű elemek, a szerb nacionalizmus váltotta fel. A szerb médiában is hasonló volt a helyzet, és a magyar nyelvű sajtó sem vádolható a jugoszláv nosztalgia fokozásával, gyakori felidézésével.³¹ Egyértelmű, hogy a jugoszláv nosztalgia jelensége elsősorban a családban történő politikai szocializáció, nevelés terméke a felmérésben részt vevő 15-30 évesek körében.

1. *hipotézis:* Az eszmetörténeti alapon a jugoszlavizmushoz kapcsolódó jelenségek (apolitikus magatartás, materiális szemlélet, konfliktuskerülés) ma is szervesen továbbélnék és összekapcsolódnak a jugoszláv nosztalgiával a fiatalok gondolkodásában, miközben a castelli legitimáló (illetve ahhoz közel álló) identitásformákkal járnak együtt.

Az egyetértés mértéke azzal a kijelentéssel, hogy „Ha még ma is létezne nagy Jugoszlávia, büszkén lennék jugoszláv.” szignifikáns ($p < 0,001$) kapcsolatban van azzal a vélekedéssel, hogy

„Jobb, ha az ember nem politizál, mert előbb-utóbb megüti a bokáját.” (Gamma=0,207), és azon gondolattal is, hogy az egyszerű emberek mindig ki vannak zárva a politikából ($p < 0,010$; Gamma=0,188). Az egyetértés mértéke pedig azzal, hogy a vajdasági magyarok hálásak lehetnek Titónak, pozitív kapcsolatban van a „Nem kell szavazni, úgysem pont az én szavazatom dönt.” kijelentés értékelésével ($p < 0,001$; Gamma=0,340), ami világosan rámutat az apolitikus magatartás és a jugoszláv nosztalgia közötti kapcsolatra. Az egyetértés e Titóra vonatkozó pozitív mondattal szignifikáns ($p < 0,001$) kapcsolatban van azon állítások értékelésével is, hogy „A demokrácia értelme, hogy szociális jólétet teremtsen.” (Gamma=0,233), és azzal is, hogy „A történelem tanulsága, hogy a liberális demokráciáért kell küzdeni, félretelve a nemzeti öntudatot.” (Gamma=0,432) – ezek pedig materiális szemléletre, illetve konfliktuskerülő (a nemzeti öntudatot háttérbe szorító) attitűdre utalnak. Mindez a vajdasági magyar pártoktól és Magyarországtól való határozott távolságtartással jár együtt. A Jugoszláviával kapcsolatos büszkeségnek negatív kapcsolata figyelhető meg azon vélemény támogatásával, hogy „A vajdasági magyaroknak magyar pártra kellene szavazniuk.” ($p < 0,001$; Gamma= -0,298) és pozitív azzal, hogy „Semmi közöm Magyarországhoz” ($p < 0,001$; Gamma=0,372).

E hipotézist igazolja, és jól összefoglalja az a regressziós modell, melynek segítségével (a valott) értékekből megbecsülhető,³² hogy mi a véleménye, mennyire volt Tito pozitív személyiség. A béke mint érték és a pénz fontossága pozitív irányú, a műveltség és a magyarságtudat mint értékek negatív irányú összefüggésben állnak vele (ld. 5. melléklet).

A politikai attitűdkérdések közül a jugoszláv nosztalgiára vonatkozóknak a legerősebb a kapcsolata az önminősítő kategoriális besorolással.³³ A „jugonosztalgia” az önmagukat „vajdaságiként” meghatározók körében a legerősebb, melyet a „szerbiai állampolgár” és „szerbiai magyar”, majd a „vajdasági magyar”, „magyar” és végül a „délvidéki magyar” kategória követ.

³¹ Esetenként publicisztika formájában megjelentek nosztalgikus hangvételű írások, de a legfiatalabb korosztályra ez bizonyosan nem gyakorolt erőteljes szocializációs hatást.

³² $R=0,434$

³³ A „nagy Jugoszláviára” vonatkozó esetében ($p < 0,001$; Eta=0,435) míg a Titóra vonatkozó esetében ($p < 0,001$; Eta=0,360).

„A gyermekkori politikai szocializáció elsődleges minden máshoz képest, és ennél fogva kontextusként, terepként és keretként szolgál minden későbbi szocializáció számára. Az utoljára elsajátított információk, az utolsó tapasztalatok mélyrehatóan megváltoztathatják az első attitűdöket és véleményeket, de mielőtt elérnék céljukat, szembesülnek a régebbi érzelmekkel, a régebbi hitekkel, az előző információkkal” (Percheron, 1974/1999:17). A család mellett demokratikus rendszerekben elsősorban a kortárs csoportok szerepe dominál a politikai szocializációban. A szocializáció kezdeti szakaszában leggyakrabban a szülők révén körvonalazódik az egyénben a saját társadalmi hovatartozásáról alkotott kép. Ez olyan identitásstratégiát eredményez, ami összhangban van jövőképével, személyes céljaival, elképzeléseivel. Az oktatás, a kortárs csoportok, a különböző társadalmi, politikai események pedig folyamatosan konfliktusos helyzetet eredményeznek (különösen kisebbségi léthelyzetben), melyekre az egyének reagálnia kell, hisz (a kategorizációs identitáselmélet szerint) pozitív társadalmi identitás elérésére törekszik. Ha bizonyos tapasztalatok elmentmondanak az identitásával összhangban lévő orientációval, értékekkel vagy véleményekkel, akkor vagy hozzárendel az addigi társadalmi identitásához új magyarázó,³⁴ megerősítő, ideologikus elemeket, melyek konzisztensebb képet eredményeznek a helyzet kapcsán, vagy (ha az adott személy számára túl nagy a kihívás) identitásválság alakul ki, amit új társadalmi kötődések létrejötte követhet. Az új identitást eredményező kihívás „küszöbértéke” folyamatosan emelkedik, hisz az azzal járó arculatvesztés költsége is a korábbi azonosságtudat megerősítése, alátámasztása irányába hat.

E mechanizmust érdemes a vajdasági magyarok esetében is figyelembe venni. A kortárs csoportok közötti kisebb-nagyobb nemzeti alapú konfliktusoknak nagy szerepe lehet a társadalmi identitás megerősítése vagy újraértelmezése szempontjából. Egy adott személy kezdeti legitimáló identitása például negatív diszkrimináció vagy valamilyen konfliktusos helyzet, atrocitás nyomán érthető módon rezisztenssé alakulhat.

2. hipotézis: A Szerbiában élő magyarok esetében felmerülő identitáskategóriák közül a „délvidéki magyar” és a „magyar” tekinthető egyértelműen rezisztens identitásnak, illetve a „vajdasági magyar” kategória meghatározott részhalmaza. Ezzel szemben a „vajdasági”, „szerbiai magyar”, „szerbiai állampolgár” önbesorolt identitás pedig nagyobb valószínűséggel jár együtt legitimáló orientációkkal.

A Trianon revíziójára vonatkozó erkölcsi igény (Eta=0,327) a délvidéki vérbosszúval és a szerb bocsánatkérés követeléséről vallott álláspont (Eta=0,315), továbbá a szerb menekültekkel kapcsolatos problémákról alkotott vélemény (Eta=0,270) is szignifikáns ($p < 0,001$) kapcsolatban van az önműnősítő kategóriális besorolással. Mindhárom kérdésben a „délvidéki magyar” önmeghatározással rendelkezők képviselik az „ellenálló” álláspontot, melyhez közel áll a „magyar” önmeghatározású emberek csoportja, és a „vajdasági magyar” csoport azon része, mely második helyen az előbbi két kategória közül választott. A rezisztens identitás elsősorban a szerb intézmények és a politikai rendszer szerb szereplői iránti alacsony bizalomban nyilvánul meg, de az alapvető értékek terén is van szignifikáns különbség. A magyarságtudat mellett a kultúra is fontosabb érték a rezisztens kategóriában, míg a legitimáló identitással rendelkezők körében a pénz látszik lényegesebb szempontnak (7. melléklet). A rezisztens kategóriában szignifikánsan magasabb a szubjektív kompetencia és az érték-elkötelezettség szintje.³⁵

A vajdasági magyarok számára kollektív szinten a legnagyobb affektív hatással bíró politikai esemény – a szerbiai demokratikus fordulat utáni korszakban – a kettős állampolgárságról szóló népszavazás volt. A legfontosabb kérdés ezzel kapcsolatban, hogy milyen következményei voltak a Szerbiában élő magyarok identitásására nézve, és hogy Magyarországgal szemben okozott-e elidegenedést. Jelen kutatás eredményeit a MOZAIK 2001 felméréshez hasonlítva (a mérési szintekben meglévő szükséges különbségek ellenére is) látható, hogy mindkét esetben a 15-30 éves korosztály tagjainak több mint négyötöde használta önkategorizálása

³⁴ Magyarázatként szolgálhat akár az is, hogy kivételes esetről van szó, vagy hogy hiteltelen az információ forrása.

³⁵ Az, hogy rezisztens vagy legitimáló identitásról van szó, szignifikáns statisztikai kapcsolatban van azokra a kérdésekre adott válaszokkal, hogy „Ön lát-e esélyt a politikába való beleszólásra?” ($p < 0,005$; $C = 0,147$), és azzal is, hogy „Van-e a családján kívül olyan érték, melyért hajlandó lenne az életét áldozni?” ($p < 0,001$; $C = 0,203$).

során a magyar jelzõt, és a domináns „*vajdasági magyar*” önbesorolt identitás aránya alig változott. A magyar államhoz való kötõdés történelmi szinten is alacsony, és ebben sem történt jelentõs, mérhetõ változás. Ugyanakkor fontos szempont, hogy a rezisztens identitásúak, akik számára az átlagosnál fontosabb a magyarság mint érték, hogyan értelmezték e helyzetet, hogyan kerültek el az identitásválságot, és hogy ehhez képest, hogyan értékelik a történeteket az inkább legitimáló identitással rendelkezők. Az identitásformálás felvázolt folyamatából, és az identitáskategóriák jellemzőiből két fő mechanizmust tételezhetünk:

3.1. hipotézis: Azon személyek számára, akiknek az átlagosnál erősebb a magyarságtudatuk, az identitásválság elkerülése céljából elfogadtak olyan politikai értelmezéseket, illetve még határozottabban azonosultak olyan narratívákkal, melyek magyarázatot adnak a történekekről és így hozzájárulnak azonosságtudatuk megőrzéséhez, így nem a magyarság mint érték „devalválódott” számukra. A politikai értelmezés szükségességének következménye az aktívabb tájékozódás és médiafogyasztás.

3.2. hipotézis: A közügyek és a politika iránt aktívabban érdeklődő, tájékozottabb polgárra jellemző, hogy megkülönbözteti a szereplőket, és így nem elsősorban szélesebb kategóriákról (ország, elit, nép stb.) alkot képet, hanem meghatározott aktorokról (pártok, intézmények, személyek stb.). Ezért a tájékozott, politika iránt érdeklődő személyek esetében kisebb az elutasítás Magyarországgal szemben, ezzel párhuzamosan pedig a magyar politikai szereplők megítélése közötti különbségek nagyobbak, mint a kevésbé tájékozottak között.

Mindkét mechanizmusnak a lényege az, hogy az önminősítő kategoriális besorolás szignifikáns kapcsolatban van Magyarországgal megítélésével (a népszavazás kapcsán), a magyarországi politikai aktorok

értékelésével, a tájékozódás formáival, intenzitásával és a politikai érdeklődés mértékével is. Ez igazolható az online felmérés alapján: a rezisztens identitással rendelkezők nagyobb valószínűséggel utasítják el azokat a kijelentéseket, hogy „*A 2004. december 5-i népszavazás óta (a kettős állampolgárságról) nem akarom, hogy együtt emlegessenek a magyarországiakkal.*” és, hogy „*Semmi közöm Magyarországhoz.*”, pozitívabban ítélik meg a magyarországi jobboldali szereplőket és nagyobb mértékben utasítják el a baloldalt, jobban érdeklődnek a politika iránt, gyakrabban olvasnak napilapot, sokkal gyakrabban tájékozódnak internetről, számukra az elsődleges forrás a politikai tájékozódásban a világháló, míg a legitimáló identitásúak elsősorban televízióból szerzik közéleti információikat (*ld. 6. melléklet*).

A két jelenség nem választható szét élesen egymástól, hisz a gyakorlatban egy folyamat két egymást erősítő oldaláról van szó, a kapcsolatok erőssége alapján azonban megállapítható, hogy mely hatás a relevánsabb.

A közügyek iránti érdeklődésnek szignifikáns kapcsolata figyelhető meg:

a Fidesz iránti bizalommal³⁶ ($p < 0,001$; Gamma=0,345),

az önminősítő kategoriális besorolással ($p < 0,010$; Eta=0,202),

a magyarság mint érték megítélésével ($p < 0,005$; Gamma=0,146),

Magyarország elutasítottságával³⁷ ($p < 0,050$; Gamma= -0,124) és

Magyarország megítélésével a népszavazás kapcsán³⁸ ($p < 0,100$; Gamma= -0,097).

Látható, hogy a politika és a közügyek iránti érdeklődésnek a pártpolitikai orientációval, illetve az identitással erősebb kapcsolata van, mint Magyarországgal megítélésével a népszavazás kapcsán. Így arra következtethetünk, hogy elsősorban a magyarságtudat fontossága eredményezi a véleményét, értékeit alátámasztó narratíva keresését,³⁹ az aktívabb

³⁶ A Somers'd mutatót használva, ha a Fidesz iránti bizalmat tekintjük függő változónak, akkor Somers'd=0,271; fordított esetben 0,267. Az MSZP iránti bizalom és a közügyek iránti érdeklődés kapcsolatvizsgálata esetében viszont akkor erősebb a kapcsolat, ha az érdeklődés mértéke a függő változó.

³⁷ Egyetértés mértéke a kijelentéssel: „Semmi közöm Magyarországhoz.”

³⁸ Egyetértés mértéke a kijelentéssel: „A 2004. december 5-i népszavazás óta (a kettős állampolgárságról) nem akarom, hogy együtt emlegessenek a magyarországiakkal.”

³⁹ A Joseph Klapper által megfogalmazott szelektív észlelés elmélete (1960) szerint az emberek keresik azokat az üzeneteket, amelyek megerősítik létező véleményüket, és kerülnek azokat, melyek ellentmondanak neki. Ezt Leon Festinger elmélete (1957) magyarázza azzal, hogy az ember kerüli a disszonáns helyzeteket, azaz igyekszik megszabadulni mindazoktól az információktól, melyek saját világképének újragondolására késztetnék, mert az sok kognitív energiát kötne le.

tájékozódást, és csak másodsorban érvényesül az a mechanizmus, hogy (a politikai folyamatokkal kapcsolatban) tájékozottabb személy különbséget tud tenni a szereplők felelőssége között és ez alapján ítélezik. A 3.1. hipotézis tehát fontosabb, de a két jelenség párhuzamosan érvényesül és kölcsönösen fokozhatják hatásukat, így a rezisztens identitással rendelkezők tájékozódása nagymértékben eltér a más önkategorizációval rendelkezőkétől.

7. Összefoglalás

A dolgozatban kettős célt követtem. Az első a délvidéki magyar politikai kultúra legfontosabb jellemzőinek feltárása volt. A témakör kutatási előzményeinek töredezettsége, aránytalanságai és egyes szempontok teljes hiánya, illetve a politikai kultúra fogalmának komplexitása miatt e kutatás csak kezdeti lépésnek tekinthető. Jelen tanulmánnyal a politikai kultúra affektív és evaluatív dimenzióinak elemzésére vállalkoztam. A kutatási terület elemei közül kiemelt hangsúlyt fektettem a történelmi előzmények hatására, megítélésére és ezen belül a poszt-kommunizmus jelentőségére. A Szerbiában élő magyarok azonosságtudatára vonatkozó szakirodalom már jóval gazdagabb a politikai kultúra egyéb részterületeihez viszonyítva. Az identitást saját felmérésem és a korábbi kutatási eredmények alapján, a két állam és a délvidéki magyarok hárompólusú viszonyrendszerében elemeztem kollektív-történelmi és egyéni szinten is. Az online felmérés lehetővé tette, hogy a fiatalok politikai kultúrájának jellemzőit még részletesebben bemutathassam.

A második az identitásképzés és a politikai szocializáció, illetve a nemzeti és politikai orientációk közötti kapcsolatok feltérképezése volt. A tanulmány rávilágít a nemzeti közösségekhez való affektív kötődések, az önminősítő kategoriális besorolás, illetve a rezisztens és legitimáló identitások jelentőségére a kisebbségi politikai kultúra megértésében. A kategorizációs identitáselmélet eredményeit is felhasználva határoztam meg a véleményformálást és az identitásképzést alakító lehetséges mechanizmusokat, melyek érvényesülését a kettős állampolgárságról szóló népszavazás példáján ellenőriztem.

A politikai kultúra legfontosabb jellemzője a kultúrnemzeti kötődés stabilitása, hisz ennek hiányában az asszimilációs tendenciák fokozottan

érvényesültek volna az elmúlt kilenc évtizedben, megszüntetve a közösség politikai relevanciáját is. A kötődés stabilitása nem meglepő, hisz Erdélyben, Felvidéken és Kárpátalján is hasonlóképp alakult. Sajátos körülmény viszont a jugoszláv politikai nemzet koncepciójának „részsikere” az előző évszázadban, ami a több hullámban történt teljes politikai elítváltással, a regionális és nemzeti öntudat hagyományos történelmi összefonódásának hiányával, a rendszer totalitárius gyökerével, a nyilvánosság feletti teljes kontrollal és az állam sajátos ideológiájával, a későbbiekben pedig viszonylagos anyagi jóléttel, biztonsággal magyarázható. Az életszínvonal a kelet- és közép-európai államokkal való összehasonlításban azért volt különösen fontos, mert hozzájárult a pozitív csoportidentitás kialakulásához. A délvidéki magyar történelmi regionalizmus hiányával szemben mára a vajdasági magyarok azonosságtudatának egyik legfontosabb jellemzője a rendkívül erős tartományi szintű kötődés. Más határon túli magyar közösségekhez viszonyítva magasabb az ún. sajátcsoport-orientáció mértéke. A Magyarországhoz való kötődés egyéb azonosulási szintekhez viszonyítva gyengének nevezhető.

A délvidéki magyar politikai kultúra fontos jellemzői, hogy a válaszadók közel háromnegyede a magyar nemzethez tartozónak tekinti a vajdasági magyarságot és alig negyven százalékuk tartja magát a szerb nemzethez tartozónak. A különböző határon túli magyar közösségekkel viszont nagyobb szolidaritás mutatkozik, mint Magyarországgal.

A tartományhoz való kötődés politikai szempontból is jelentős, hisz a lakosság közel négyötöde növelné a Vajdaság autonómiáját. Ehhez képest kevesebben támogatják, de a válaszadók abszolút többsége helyesli a magyarok által sűrűn lakott területek fokozott együttműködését is – területi autonómia vagy körzetesítés révén. A délvidéki magyarok politikai részvétele (a más nemzetiségű szerb állampolgárokhoz viszonyítva) nagymértékben függ a magyar pártok állapotától és viszonyrendszerének alakulásától. A 90-es évek elején a VMDK, majd 2008-ban a Magyar Koalíció révén kialakult összefogás tudta leginkább mozgósítani a vajdasági magyarokat a választásokon való részvételle. Az elmúlt évtized tapasztalata, hogy a választók egyharmada stabilan a VMSZ-szel szimpatizál, hasonló nagyságrendű a Demokrata Párt támogatóinak száma is, a fennmaradó egyharmad pedig megoszlik az egyéb

demokrata, autonomista, liberális vagy magyar pártok között.

A politikai kultúra fontos eleme a titói Jugoszlávia iránti nosztalgia. Ez még a legfiatalabb korosztályra is érvényes, akik maguk alig éltek abban a rendszerben. E jelenség együtt jár az erőteljes egalitárius attitűddel, a kapitalizmusban való csalódottsággal és a kommunizmus alacsony elutasítottságával. A demokráciának mint absztrakt értéknek és a konkrét intézményeinek ugyanakkor magas és stabil az elfogadottsága, ami a történelmi személyiségek megítélésében is tükröződik. A politikával szembeni szkepszis és a politikai cinizmus mértéke viszont rendkívül magas. Legnagyobb bizalmatlanság a szerb intézményrendszerrel (rendőrség, parlament, bíróságok) és a magyar baloldallal szemben figyelhető meg a fiatalok körében. Legmagasabb bizalmi szint a délvidéki magyar sajtóval és a magyar jobboldallal kapcsolatban tapasztalható. Az összehasonlítható intézményeket vizsgálva (parlament, köztársasági elnök és pártok) látható, hogy összességében a magyarországi intézményekbe vetett bizalom magasabb a szerbekhez viszonyítva.

A délvidéki magyarok tájékozódásában a legjelentősebb forrást a magyarországi televíziók jelentik, melyeket a vajdasági magyar nyomtatott sajtó követ. Fontos szerepe van továbbá a városi rádióknak és az újvidéki televízióknak is. A teljes lakosság körében marginális jelentőségű az internet politikai tájékozódásban betöltött szerepe, a közösségi oldalakon regisztrált vajdasági fiatalok számára viszont a televízió után már ez a legfontosabb médium, messze megelőzve a nyomtatott sajtót.

A dolgozatban bizonyítottam, hogy a történelmi szempontból a jugoszlavizmushoz kapcsolódó jelenségek (apolitikus magatartás, materiális szemlélet, konfliktuskerülés) ma is szervesen továbbélnak és összekapcsolódnak a jugoszláv nosztalgiával a fiatalok gondolkodásában. A legitimáló és a rezisztens identitást aszerint különítettem el, hogy az önbesorolt kategoriális identitás a szerb politikai rendszer elemeihez kötődik, vagy történelmi és egyetemes szinten a magyarsághoz (a „vajdasági magyar” önmeghatározásúak esetében a másodlagos önmeghatározás tekinthető relevánsnak). Az online felmérés szerint a fiatalok 40 százaléka sorolható a rezisztens kategóriába. A felosztást igazolja, hogy szinte az összes nemzetekkel kapcsolatos attitűd esetében szignifikáns kapcsolat látszik, csakúgy,

mint három meghatározó érték – a magyarságtudat, a kultúra és a pénz fontosságának megítélése – esetében (7. melléklet). A jugoszláv nosztalgia pedig sokkal gyakoribb a legitimáló identitással rendelkezők körében.

A kettős állampolgárságról szóló népszavazás sokak számára csalódást jelentett. A tájékozódásban megfigyelt nagy különbségek mellett, ennek megítélése is jelentős eltérést mutat a legitimáló és rezisztens identitással rendelkezők között. Ezért két plauzibilis hatásmechanizmust különítettem el. Az első szerint az erős affektív elköteleződés, az identitás megőrzése, fenntartása irányába ható érzület eredményezi a pártpolitikai orientációk kialakulását és az aktívabb tájékozódást. Míg a másik szerint a politika iránt jobban érdeklődő és tájékozottabb személyek (mivel képesek a politikai szereplők felelősségét jobban megállapítani és elhatárolni), nem az egész országgal szemben előítéletesek. Mindkét hatás alátámasztható az empirikus kutatás alapján, a változók közötti kapcsolatokról ugyanakkor arra következtethetünk, hogy az első mechanizmus érvényesül erőteljesebben.

A politikai és gazdasági környezet változása hosszú távon jelentősen befolyásolja a politikai kultúrát, hisz az egyéni tapasztalatokra és a szocializációra is hatással van, melyek a politikai magatartásformák elsődleges forrásai. Az már a jövő kérdése, hogy a kulturális autonómia kiépülő intézményrendszerének, vagy a kettős állampolgárság megadásának milyen hatása lesz a délvidéki magyarok identitására és politikai kultúrájára. Még számos felmérésre van szükség az orientációk kognitív hátterét, a jövőképet, a politikai elitet és az interperszonális bizalmi szintet illetően is. Az online felmérés változóit pedig érdemes lenne használni a teljes lakosság körében végzett reprezentatív felmérés alkalmával, ami segítené az orientációs mintázatok közötti kapcsolatok feltárását minden korcsoportban.

8. Irodalomjegyzék

Almond, Gabriel A. – Sidney Verba: *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Newbury Park, CA: Sage, 1963/1989

Almond, Gabriel A.: *A Discipline Divided. Schools and Sects in Political Science*, 1990, In Crothers, Lane et al. (szerk.): *Culture and Politics*. New York, 2000

Almond, Gabriel A. – Powell, G. Bingham: *Összehasonlító politológia*. Budapest: Osiris, 1996, pp. 53-69.

- Arendt, Hannah: *Menschen in finsternen Zeiten*, München 1989.
- A. Sajti Enikő: *A jugoszláviai magyarok a két világháború között*. In Bárdi Nándor (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest: Gondolat – MTA, 2008, pp. 110-114.
- Badis Róbert: *A vajdasági magyarság politikai felmérése*. IKM, Zenta, 2008 [http://www.idkm.org/tanulmányok/Pol_kozv_kutatas.pdf], Letöltés ideje: 2009. 12. 08.
- Badis Róbert: *A vajdasági magyarság identitásstratégiái*. In Papp Richárd – Szarka, László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Zenta: VMMI, 2008, pp. 319-327.
- Bayer József: *A politikatudomány alapjai*. Budapest: Napvilág, 1999, pp. 395-409.
- Barnes, Samuel H. – Max Kaase: *Political Action*. Beverly Hills-London: Sage, 1979
- Bárdi Nándor: *Látszat és való – a budapesti kormányzatok támogatáspolitikája*. Magyar Kisebbség, 2003/4, pp. 3-35.
- Bihari Mihály: *A politikai értékek*. In Bihari Mihály – Pokol Béla (szerk.): *Politológia*, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2009, pp. 251-265.
- Brown, Archie: *Introduction*. In Brown, Archie et al.: *Political Culture and Political Change in Communist States*. London, 1977
- Brubaker, Rogers: *Nationalism reframed*. New York: Cambridge, 1996
- Bruszt László – Simon János: *Az Antal-korszak után, választások előtt avagy demokráciánk és pártjaink az állampolgárok szemével*. In Kurtán Sándor et al. (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve*. Budapest, 1994, pp. 774-802.
- Castells, Manuel: *Az identitás hatalma*. Budapest: Gondolat, 1996/2006
- Csepeli György: *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris, 2005
- Dalton, Russell J.: *Összehasonlító politikatudomány: mikroviselkedési perspektívák*. In Goodin, Robert E. – Klingemann, Hans-Dieter: *A politikatudomány új kézikönyve*. Budapest: Osiris, 2003, pp. 326-338.
- Dieckhoff, Alain: *Egy megrögzöttség túlhaladása – a kulturális és a politikai nacionalizmus fogalmainak újraértelmezése*. In Kántor Zoltán (szerk.) *Nacionalizmuselméletek*. Budapest: Rejtjel, 2004, pp. 298-311.
- Ellemers, Naomi et al.: *Self-categorization, commitment to the group and group self-esteem as related but distinct aspects of social identity*. *European Journal of Social Psychology*, 1999, 29, pp. 371-389.
- Enyedi Zsolt – Körösnéyi András: *Pártok és pártrendszerek*. Budapest: Osiris, 2004
- Erős Ferenc (szerk.): *Megismerés, előítélet, identitás*. Budapest: Új Mandátum – WJLF, 1998
- Festinger, Leon: *A theory of cognitive dissonance*. Evanston, IL: Row & Peterson, 1957
- Ferge Zsuzsa: *Szabadság vagy biztonság? Esély*, 1994/5, pp. 3-24.
- Ferge Zsuzsa: *A rendszerváltás megítélése*. *Szociológiai Szemle*, 1996/1, pp. 51-74.
- Gábrity Molnár Irén: *A délvideki identitástudat nyomában*. In Papp Richárd – Szarka, László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Zenta: VMMI, 2008a, pp. 307-319
- Gábrity Molnár Irén: *Táji identitásunk a materiális és immateriális tényezők ölelésében*. In Gábrity Molnár Irén – Mirnics Zsuzsanna: *Regionális erőnlét – A humán erőforrás befolyása Vajdaságban*. Szabadka: MTT, 2008b
- Gábrity Molnár Irén – T. Mirnics Zsuzsanna: *MO-ZAIK2001 Gyorsjelentés Vajdaság*. [http://www.szm.hu/images/dok/ij/kutatas/MOZAIK/mozaik11.pdf], Letöltés ideje: 2009. 10. 05.
- Gábrity Molnár Irén – Rác Livia: *Kárpát Panel Vajdaság – Gyorsjelentés 2007*. [http://www.mtaki.hu/uj_intezeti_kiadvanyok/karpat_panel_2007.html], Letöltés ideje: 2009. 10. 05.
- Gereben Ferenc: *Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata*. Budapest: Lucidus, 2005
- Gereben Ferenc: *A vajdasági magyarok nemzeti és nyelvi identitása*. *Kisebbségkutatás*, 2002/2 [http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2002_02/cikk.php?id=1125], Letöltés ideje: 2009. 12. 08.
- Gereben Ferenc: *Identitás, kultúra, kisebbség*. Budapest: Osiris – MTA, 1999
- Hódi Sándor: *A magyarság szellemi, lelki állapotáról – Sorskérdések*. Magyar Szó, Kilátó, 2000. július 1.
- Hódi Sándor: *Jugoszlávia bombázása*. Tóthfalú: Logos, 1999
- Hódi Sándor: *Magyarok a forrongó Szerbiában*. Tóthfalú: Logos, 2002
- Hódi Sándor: *Nemzeti önkép – Interetnikus kapcsolatok a Duna-Tisza-Maros-Körös eurorégióban*. Tóthfalú: Logos, 2003
- Hornák Árpád: *A jugoszláviai különút kisebbségpolitikai következményei. A vajdasági autonómia és a magyarok 1945-1989*. In Bárdi Nándor (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest: Gondolat – MTA, 2008, pp. 250-256.
- Inglehart, Ronald – Wayne E. Baker: *Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values*. *American sociological review*, 2000, pp. 19-51.
- Jelentés a vajdasági magyarok helyzetéről, 2006, [http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/84190142.pdf], Letöltés ideje: 2009. 11. 05.
- Juhász Erzsébet: *A délszláv háború és a vajdasági magyarság sorsa*. Tiszatáj, 1995. május, pp. 64-69.
- Kalapis Zoltán: *A Magyar Szó fél évszázada*. Újvidék: Forum, 1994
- Karácsony Gergely: *A történelem fogságában. Generációk, életutak és politikai preferenciák Magyarországon*. In: Angelusz Róbert-Tardos Róbert (szerk.): *Törések, hidak, hálók. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest: DKMKA, 2005, pp. 161-205.
- Kiss Dénes István: *A határon túli magyarok képe önmagukról, a magyarországi magyarokról és a többségi nemzetekről*. In: Dobos Ferenc (szerk.): *Az autonóm lét kihívásai kisebbségben*, Budapest: BFI-Books in Print-Osiris, 2001
- Klapper, Joseph T.: *The effects of mass communication*. New York: Free Press, 1960
- Kurtán Sándor: *Politikai kultúra*. In Gallai Sándor – Török Gábor (szerk.): *Politika és politikatudomány*. Budapest: Aula, 2005, pp. 147-157.
- Körösnéyi András – Tóth Csaba – Török Gábor: *A magyar politikai rendszer*. Budapest: Osiris, 2003
- Nagy Imre (szerk.): *Vajdaság*. Budapest – Pécs: MTA – Dialóg-Campus, 2007

Mellékletek

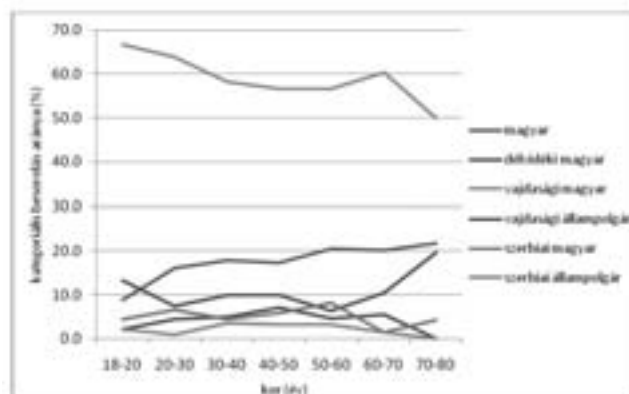
1. melléklet Különbözőség-tudat az elcsatolt területeken élő magyarok körében

		Mások-e a többségi nemzet tagjai?	
		nem	igen
Mások-e a magyarországi magyarok?	nem	kozmetopolita-orientáció	kultúr-nemzeti-orientáció
	igen	állam-nemzeti-orientáció	saját csoport-orientáció

Különbözőség-tudat-típusok előfordulási gyakoriságai, százalékban.	kozmetopolita-orientáció	saját-csoport-orientáció	kultúr-nemzeti-orientáció	állam-nemzeti-orientáció
Felvidék	43,8	31,4	17,8	6,9
Kárpátalja	26,9	49,0	13,9	10,2
Erdély	18,9	56,4	11,8	12,9
Vajdaság	9,2	64,7	17,8	8,0

Forrás: Kiss, 2001.

2. melléklet Önminősítő kategoriális besorolás a kor függvényében

Forrás: Saját szerkesztés az IKM adatai alapján

Percheron, Annick: Szocializáció és politikai szocializáció. 1974. In Szabó Ildikó et al. (szerk.): A politikai szocializáció. Budapest: Új Mandátum, 1999, pp. 9-17.

Pye, Lucian W.: Politics, personality, and nation building: Burma's search for identity. New Haven: Yale University Press, 1962

Pataki Ferenc: Érzelem és identitás. Budapest: Új Mandátum, 2004

Papp Richárd – Szarka László (szerk.): Bennünk élő múlt-jaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet. Zenta: VMML, 2008

Lazar Zsolt – Marinković, Dušan: Regionalni, lokalni i globalni identitet vojvodjana. Sociologija, 2003/2, pp. 155-166.

Lánczi András: A XX. század politikai filozófiája. Budapest: Helikon, 2007

Lichterman, Paul – Cefai, Daniel: The Idea of Political Culture. In Goodin, Robert E. (szerk.): The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis. New York, 2006, pp. 392-417.

Hajnal Virág – Papp Richárd: Közelből is távol. Magyar világlagok a Vajdaságban. Budapest: Timp – VMML, 2008

Papp Richárd: A „déli végek” népe, Nemzet-tudat és többes kötődések a Vajdaságban élő magyarok körében december 5-e tükrében. [http://www.mtaki.hu/docs/ter_es_terep_04/ter_es_terep_iv_16_papp.pdf], Letöltés ideje: 2009. 11. 24.

Simon János: A politikai kultúra. In A. Gergely András et al. (szerk.): A politikatudomány arcai. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1999, pp. 347-361.

Smith, Eliot R: Affective and cognitive implications of group membership becoming part of the self: New models of prejudice and of the self-concept. In D. Abrams - M. Hogg (szerk.): Social identity and social cognition. Oxford: Blackwell Publishers. 1999, pp. 183-196

Szabó Ildikó: Nemzetfogalom és nemzeti identitás a dualizmus korában és a Horthy-korszakban. Politikatudományi Szemle, 2006/1, pp. 201-250.

Szabó Palócz Attila: Az ökölbe szorított kéz logikája, avagy az Ellenállás (Otpor) mozgalom csókai és zentai helyi szervezeteinek tevékenységéről. In Tóth Livia (szerk.): Kompravaló. Zenta, 2009, pp. 31-39.

Szűcs Jenő: Nemzet és történelem. Budapest: Társadalomtudományi Könyvtár, 1974.

Tajfel, Henri: Human groups and Social Categories. Studies in Social Psychology, Cambridge, 1981, pp. 127-142.

Tajfel, Henri: Social Psychology of Intergroup Relations. Annual Review of Psychology, 1982, pp. 1-39.

Tóka Gábor: Who is Satisfied with Democracy? In Bozóki András (szerk.): Democratic Legitimacy in Post-Communist Societies. Budapest–Tübingen: T-Twins, 1994

Vékás János: Kelet és Nyugat között: magyarok Szerbiában 1991 után. In Bárdi Nándor (szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Budapest: Gondolat - MTA, 2008, pp. 354-360.

Vásárhelyi Mária: Rendszerváltás alulnézetben. Budapest: Pesti Szalon, 1995

3. melléklet Személyes és a politikai értékek fontossága
(1 – egyáltalán nem fontos, 5 – nagyon fontos)

IKM	
Érték	Átlag (1-5)
Egészség	4,94
Családi biztonság	4,89
Békés világ	4,86
Biztos munkahely	4,77
Szabadság	4,71
Társadalmi rend	4,68
Nemzeti közösség biztonsága	4,54
Nemzeti értékek megőrzése	4,49
Gazdagság	4,39
Hagyományok tisztelete	4,36
Környezettudatos magatartás	4,28
Vallás	3,90

Kárpát Panel	
Érték	Átlag (1-5)
Család	4,75
Békés világ	4,67
Munka	4,32
Személyes szabadság	4,32
Pénz	4,17
Hagyományok	4,09
Önmegvalósítás	4,06
Magyarság	4,05
Siker	4,03
Istenben való hit	3,90
Vallás	3,61
Változatos élet	3,48

Online kutatás	
Érték	Átlag (1-5)
Család	4,80
Béke	4,72
Biztonság	4,57
Szabadság	4,56
Környezet	4,42
Jövedelem	4,39
Barátok	4,37
Munka	4,33
Műveltség	4,29
Munkahely jellege	4,26
Kultúra	4,11
Pénz	4,07
Szabadidő	3,95
Magyarságtudat	3,87
Hagyomány	3,80
Demokrácia	3,74
Vallás, hit	3,21
Politikai részvétel	2,39

4. melléklet A pártválasztás szempontjainak súlya
a szerbiai parlamenti választásokon

A pártválasztás szempontjai	Saját bevallásuk alapján a szempontot figyelembe vevők aránya (%)
magyar párt legyen	27,2
hiteles-e a párt	27,7
szimpatikus-e a párt vezetője	7,9
milyen a párt programja	41,5
a párt ideológiája	27,4
viszony Magyarországhoz	10,4
viszony a vajdasági magyarokhoz	61,5

5. melléklet A Tito megítélését mutató változó regresszálása az alapvető értékekre vonatkozó változókon

Együtthatók^a

Modell	Standardizálatlan együtthatók		Standardizált együtthatók	t	p
	B	Szórás	Beta		
(konstans)	1,410	0,446		3,160	0,002
béke	0,266	0,039	0,323	6,871	0,000
pénz	0,131	0,030	0,216	4,434	0,000
műveltség	-0,093	0,034	-0,132	-2,693	0,007
magyarságtudat	-0,065	0,021	-0,141	-3,017	0,003

a. Függő változó: Mennyire tekinthető Tito pozitív történelmi személyiségnek?

R=0,434; R²=0,188

6. melléklet Az önminősítő kategoriális besorolás és a tájékozódásra vonatkozó változók keresztábrái

I.

		Közéleti tájékozódása szempontjából mely médiumot tartja legfontosabbnak?					Összesen
		TV	Internet	Nyomtatott sajtó	Rádió	NT/NV	
Legitimáló identitás	db	98	72	27	21	22	240
	%	40,83	30,00	11,25	8,75	9,17	100
Rezisztens identitás	db	57	74	19	12	3	165
	%	34,55	44,85	11,52	7,27	1,82	100
Összesen	db	155	146	46	33	25	405
	%	38,27	36,05	11,36	8,15	6,17	100
		p					
Phi		0,198	0,003				
Cramer-mutató		0,198	0,003				
N		405					

II.

		Látogat-e Ön politikai témájú egy vagy több internetes oldalt?						Összesen
		Naponta	Hetente többször	Hetente	Ritkábban	Soha	NT/NV	
Legitimáló identitás	db	7	5	15	67	136	10	240
	%	2,92	2,08	6,25	27,92	56,67	4,17	100
Rezisztens identitás	db	20	14	7	48	69	7	165
	%	12,12	8,48	4,24	29,09	41,82	4,24	100
Összesen	db	27	19	22	115	205	17	405
	%	6,67	4,69	5,43	28,40	50,62	4,20	100
		p						
Phi		0,253	0,000					
Cramer-mutató		0,253	0,000					
N		405						

III.

		Olvas-e Ön rendszeresen magyar nyelvű közéleti napilapot?						Összesen
		Naponta	Hetente többször	Hetente	Ritkábban	Soha	NT/NV	
Legitimáló identitás	db	23	27	73	86	24	7	240
	%	9,58	11,25	30,42	35,83	10,00	2,92	100
Rezisztens identitás	db	24	35	50	40	12	4	165
	%	14,55	21,21	30,3	24,24	7,27	2,42	100
Összesen	db	47	62	123	126	36	11	405
	%	11,60	15,31	30,37	31,11	8,89	2,72	100

		p	
Phi	0,183	0,019	
Cramer-mutató	0,183	0,019	
N	405		

IV.

		Olvas-e Ön rendszeresen szerb nyelvű közéleti napilapot?						Összesen
		Naponta	Hetente többször	Hetente	Ritkábban	Soha	NT/NV	
Legitimáló identitás	db	14	18	27	96	75	10	240
	%	5,83	7,50	11,25	40,00	31,25	4,17	100
Rezisztens identitás	db	6	13	23	52	67	4	165
	%	3,64	7,88	13,94	31,52	40,61	2,42	100
Összesen	db	20	31	50	148	142	14	405
	%	4,94	7,65	12,35	36,54	35,06	3,46	100

		p	
Phi	0,129	0,238	
Cramer-mutató	0,129	0,238	
N	405		

7. melléklet A rezisztens identitás regresszálása az alapvető értékekre vonatkozó változókon
Együtthatók^a

Modell	Standardizálatlan együtthatók		Standardizált együtthatók	t	p
	B	Szórás	Beta		
(konstans)	0,019	0,123		0,157	0,875
pénz	-0,047	0,011	-0,192	-4,186	0,000
kultúra	0,037	0,012	0,150	2,966	0,003
magyarságtudat	0,060	0,009	0,323	6,454	0,000

a. Független változó: Rezisztens identitás

R=0,429; R²=0,184